

سال ۱۳۹۱

سال تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی

سازمان امور اقتصادی و دارایی آذربایجان شرقی

گزارش اقتصادی

استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰

شناسنامه حقوقی اثر

عنوان: گزارش اقتصادی استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰

ناشر: سازمان امور اقتصادی و دارایی آذربایجان شرقی

مدیر پروژه: رضا حسینی

تدوین: نقی زهی - حمیده کریم زاده - رسول نظری - حیدر آخوندی

شابک:

شمارگان: ۲۰۰ جلد

تعداد صفحه: ۶۷ صفحه

قطع: وزیری

محل و تاریخ انتشار: تبریز - ۱۳۹۱

پیشرفت و توسعه هر سازمان در گرو اطلاع‌رسانی دقیق و شفاف از وظایف آن سازمان می‌باشد چرا که اطلاع‌رسانی و اطلاع‌یابی درست و به هنگام یکی از مهمترین پارامترها در انواع تصمیم‌سازی، چه در سطح خرد و استانی و چه در سطح کلان و ملی مطرح می‌باشد.

تنوع فعالیت‌های سازمان‌ها، نهادها و در یک بیان عام، دستگاه‌های اجرائی به گونه‌ای است که برای نیل به اهداف سازمانی از پیش تعیین‌شده و مورد انتظار این‌گونه دستگاه‌ها و نیز اجرای بهینه برنامه‌های جامع، در جهت حرکت به سمت توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، اطلاع‌شناسی، اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی امری ضروری و انکارناپذیر می‌باشد.

سازمان امور اقتصادی و دارائی استان آذربایجان شرقی یکی از واحدهای استانی و بازوان اجرائی وزارت امور اقتصادی و دارائی در استان می‌باشد که انجام امور استانی وزارت امور اقتصادی و دارائی، که همانا هدایت و راهبری امور اقتصادی و دارائی، فراهم آوردن موجبات اجتماعی و رفاه جامعه در سطح کلان کشور می‌باشد را عهده‌دار است که از اهداف آن می‌توان به تنظیم سیاست‌های اقتصادی و مالی کشور، رعایت انضباط مالی به منظور جلوگیری از اتلاف منابع، کاهش هزینه‌های عمومی دولت، کاهش تصدی‌های دولت و ایجاد هماهنگی در امور مالی و اجرای برنامه‌های همکاری‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های مشترک با کشورهای خارجی، اشاره نمود.

بر همین اساس این سازمان برای بررسی عملکرد اقتصاد استان و بخش‌های مربوط به آن این گزارش را تهیه نموده است تا برنامه‌ریزان و کارشناسان امر با آگاهی از وضعیت اقتصادی استان در جهت تحقق اهداف بلندمدت اقتصادی استان گام‌های اساسی بردارند.

در پایان از تلاش‌ها و همکاری کلیه دستگاه‌هایی که امکان تهیه، تدوین، چاپ و انتشار این مجموعه را فراهم ساختند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

رضا حسینی

رئیس سازمان

فهرست مطالب

۱	چکیده
۳	مقدمه
۵	الف) مشخصات عمومی استان
۵	۱- مساحت و تقسیمات استان
۶	۲- جمعیت استان
۱۴	۳- نرخ باسوادی بزرگسالان
۱۶	ب) وضعیت شاخص‌های اقتصادی استان
۱۶	۱- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان در بخش‌های عمده اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات)
۱۶	۱-۱- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان به قیمت جاری
۲۰	۱-۲- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳
۲۱	۱-۲-۱- عوامل تاثیرگذار در پایین بودن رشد بخش کشاورزی
۲۲	۱-۲-۲- عوامل تاثیرگذار در پایین بودن رشد بخش صنعت و معدن
۲۳	۱-۲-۳- عوامل تاثیرگذار در رشد بخش خدمات
۲۷	۲- وضعیت اشتغال استان در بخش‌های عمده اقتصادی (کشاورزی، صنعت، خدمات)
۳۰	۳- وضعیت بیکاری استان آذربایجان شرقی
۳۰	۳-۱- نرخ بیکاری استان
۳۴	۳-۲- نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت)
۳۶	۴- وضعیت تورم استان
۳۹	۵- وضعیت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی استان آذربایجان شرقی
۴۲	۶- بررسی وضعیت طرح‌های عمرانی دولت
۴۳	۷- وضعیت توازن بودجه‌ای استان (کسری-مازاد)
۴۷	۸- سیستم بانکی استان آذربایجان شرقی
۵۰	۹- صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی
۵۳	۱۰- بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی
۵۶	۱۱- وضعیت صادرات و واردات گمرکات استان

فهرست جداول

- ۷ جدول ۱- شاخص‌های جمعیتی استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰
- ۸ جدول ۲- جمعیت استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰ به تفکیک شهرستان
- ۱۴ جدول ۳- نرخ باسوادی بزرگسالان کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۷
- ۱۷ جدول ۴- وضعیت ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت جاری
- ۱۹ جدول ۵- تولید ناخالص داخلی استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت جاری
- ۲۰ جدول ۶- ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت ثابت
- ۲۶ جدول ۷- تولید ناخالص داخلی استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت ثابت
- جدول ۸- سهم بخش‌های عمده فعالیت‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) در اشتغال کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰
- ۳۱ جدول ۹- مقایسه نرخ بیکاری استان آذربایجان شرقی و کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۰
- ۳۴ جدول ۱۰- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی استان آذربایجان شرقی و کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۰
- جدول ۱۱- نرخ تورم و شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰
- ۳۶ جدول ۱۲- مقایسه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی گروه‌های اصلی در مناطق شهری کشور و استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰
- ۳۹ جدول ۱۳- سرمایه‌گذاری استان به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی در سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰
- ۴۲ جدول ۱۴- وضعیت اعتبارات عمرانی پرداختی استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰
- ۴۳ جدول ۱۵- وضعیت توازن بودجه‌ای استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰
- جدول ۱۶- جدول مقایسه سپرده‌های جذب شده، تسهیلات اعطایی، تعداد دستگاه‌های ATM، پرسنل و شعب بانک‌های دولتی و بانک‌های دارنده سهام دولتی در استان آذربایجان شرقی
- ۴۷ جدول ۱۷- وضعیت حق بیمه تولیدی و خسارت پرداختی بازار بیمه استان طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹
- ۵۰ جدول ۱۸- مقایسه وضعیت ضریب نفوذ صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی با ضریب نفوذ بیمه‌ای کل کشور طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹
- ۵۲ جدول ۱۹- شاخص‌های بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰
- ۵۳ جدول ۲۰- آمار مقایسه‌ای سالیانه واردات و صادرات گمرکات استان در سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۰
- ۵۶

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- روند سهم جمعیت استان آذربایجان شرقی از جمعیت کل کشور طی سال‌های ۷۵-۹۰ ۹
- نمودار ۲- مقایسه نرخ رشد جمعیت کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۶-۹۰ ۹
- نمودار ۳- مقایسه روند درصد جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۵-۹۰ ۱۱
- نمودار ۴- مقایسه نرخ باسوادی بزرگسالان کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۷ ۱۵
- نمودار ۵- درصد رشد کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت جاری ۱۶
- نمودار ۶- سهم بخش‌های عمده اقتصادی در کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۸ به قیمت جاری ۱۸
- نمودار ۷- درصد رشد تولید ناخالص داخلی بانفت و بدون نفت استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۰-۸۸ به قیمت جاری ۱۹
- نمودار ۸- درصد رشد کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت ثابت ۲۱
- نمودار ۹- سهم بخش‌های عمده اقتصادی در ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۸ به قیمت پایه سال ۸۳ ۲۵
- نمودار ۱۰- درصد رشد تولید ناخالص داخلی بانفت و بدون نفت استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت ثابت سال ۸۳ ۲۶
- نمودار ۱۱- سهم بخش‌های عمده فعالیت‌های اقتصادی در اشتغال استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۴ ۲۸
- نمودار ۱۲- مقایسه نرخ بیکاری کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۹۰ ۳۲
- نمودار ۱۳- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۹۰ ۳۵
- نمودار ۱۴- مقایسه نرخ تورم کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰ ۳۸
- نمودار ۱۵- مقایسه میزان اعتبارات پرداختی استانی و درآمدهای عمومی استان طی سال‌های ۸۵-۹۰ ۴۴
- نمودار ۱۶- مقایسه سهم حق بیمه تولیدی و خسارت پرداختی استان از کل کشور طی سال‌های ۸۵-۸۹ ۵۱
- نمودار ۱۷- مقایسه ضریب نفوذ صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی با ضریب نفوذ بیمه‌ای کل کشور طی سال‌های ۸۵-۸۹ ۵۲
- نمودار ۱۸- روند زمانی نسبت ارزش سهام معامله شده به GDP استان طی سال‌های ۸۵-۹۰ ۵۴

فهرست نمودارها

- نمودار ۱۹- نسبت ارزش معاملات سهام بورس استان به کل ارزش سهام کشور طی فصول بهار ۱۳۸۹
تا زمستان ۱۳۹۰ ۵۵
- نمودار ۲۰- مقایسه ارزش دلاری صادرات و واردات گمرکات استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۸۹-۹۰ ۵۷
- نمودار ۲۱- مقایسه میزان وزنی صادرات و واردات گمرکات استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۸۹-۹۰ ۵۷

چکیده:

استان آذربایجان شرقی با ۲/۸ درصد از مساحت کل کشور یازدهمین استان از لحاظ مساحت محسوب می‌شود. این استان با ۴/۹۶ درصد (۳,۷۲۴,۶۲۰ نفر) در سال ۱۳۹۰ رتبه ششم کشوری را از لحاظ کل جمعیت به خود اختصاص داده است. نرخ شهرنشینی استان در سال ۱۳۹۰ حدود ۶۹/۲۵ درصد می‌باشد.

میزان کل ارزش افزوده استان به قیمت جاری در سال ۱۳۸۸ رقم ۱۳۹۵۳۵ میلیارد ریال (۳/۵۷ درصد از کل ارزش افزوده کشور) می‌باشد. استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۸۸ رتبه هفتم کشوری را از لحاظ ارزش افزوده کل به خود اختصاص داده است.

میزان کل ارزش افزوده استان به قیمت ثابت در سال ۱۳۸۸ رقم ۶۸۵۶۷/۸۶ میلیارد ریال (۳/۵۶ درصد از کل ارزش افزوده کشور) می‌باشد.

براساس نتایج آمارگیری از نیروی کار در سال ۱۳۹۰، میزان اشتغال استان در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات به ترتیب ۱۹، ۴۲/۶ و ۳۸/۴ درصد می‌باشد.

نرخ بیکاری استان در سال ۱۳۹۰، ۸/۸ درصد بوده است که نسبت به نرخ بیکاری ۱۱/۷ درصدی سال ۱۳۸۹ کاهش داشته است، نرخ بیکاری کشور در سال ۱۳۹۰ حدود ۱۲/۳ درصد می‌باشد.

در سال ۱۳۹۰ نرخ تورم استان آذربایجان شرقی ۲۴/۰۵ درصد بوده است که این میزان بیشتر از نرخ تورم ۲۱/۵ درصدی کل کشور می‌باشد و در بین سایر استان‌ها در رتبه هفتم کشوری قرار دارد.

ارزش پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی مصوب استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰ برابر ۴۰۰/۳۵ میلیون دلار و ارزش پروژه‌های سرمایه‌گذاری داخلی استان ۵۳,۹۲۸ میلیارد ریال می‌باشد.

بر اساس اعتبارات استانی و درآمدهای عمومی، استان آذربایجان شرقی از سال ۱۳۸۸ مازاد بودجه داشته است (لازم به ذکر است که در محاسبه توازن بودجه‌ای استان اعتبارات دانشگاه‌ها و ردیف‌های متفرقه در نظر گرفته نشده و فقط اعتبارات دستگاه‌های استانی محاسبه شده است)، در سال ۱۳۹۰ میزان مازاد بودجه استان ۱۹۲۵ میلیارد ریال می‌باشد.

میزان مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی با ۱۲/۷۲ درصد رشد از ۷۷,۰۱۴ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۸۹ به ۸۶,۸۱۴ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۹۰ رسیده است. میزان مانده سپرده بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی با ۴/۴۶ درصد رشد از ۷۴,۶۱۹ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۸۹ به ۷۷,۹۴۹ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

در سال ۱۳۹۰ از لحاظ وزنی میزان واردات گمرکات استان ۵۱۴/۹۷ هزار تن و میزان صادرات گمرکات استان ۶۲۶/۲۸ هزار تن بوده است.

شرکت‌های بیمه‌ای استان در سال ۱۳۸۹ دارای ۲۲۶۸/۳ میلیارد ریال حق بیمه تولیدی و ۱۵۰۷/۷ میلیارد ریال ارزش خسارت پرداختی بوده‌اند. صنعت بیمه استان از لحاظ حق بیمه تولیدی رتبه پنجم کشوری و از لحاظ خسارت پرداختی رتبه ششم کشوری را بین سایر استان‌ها دارا می‌باشد.

مقدمه:

استان آذربایجان شرقی به دلیل داشتن اشتراکات فراوان با کشورهای همسایه، یکی از مهم‌ترین مناطق کشور در روابط خارجی محسوب می‌شود و موقعیت استراتژیکی بسیار بالایی برای به وجود آمدن یک مرکز عمده تجاری بین‌المللی را دارا می‌باشد. این استان در شمال به طول ۲۰۰ کیلومتر با جمهوری آذربایجان و به طول ۳۵ کیلومتر با ارمنستان مرز مشترک دارد که توسط رودخانه مرزی ارس از آن‌ها جدا می‌شود.

از منظر بازرگانی داخلی، مرکز استان (شهر تبریز) به دلیل دارا بودن امتیازات و برتری‌های ویژه در منطقه شمال غرب کشور، دارا بودن بازار وسیع (به عنوان تامین‌کننده اقلام مورد نیاز بازار در استان‌های اردبیل، زنجان، کردستان، آذربایجان غربی و خود استان)، موقعیت ویژه جغرافیایی و مرکزیت سیاسی، اداری و اقتصادی، از مهم‌ترین مراکز فعالیت بازرگانی در استان و کشور به شمار می‌رود.

در مورد بازرگانی خارجی، این استان به سبب موقعیت خاص استراتژیک و داشتن قابلیت‌های فراوان، مرکزی مناسب و با اهمیت برای فعالیت‌های بازرگانی خارجی است. اهم قابلیت‌های استان به طور مختصر عبارتند از:

- ✓ وجود مبادی ورودی و خروجی در منطقه مرزی جلفا و نوردوز، گمرکات سهلان، تبریز و جلفا با ظرفیت‌های بالای ذخیره و انبار کالا.
- ✓ موقعیت ویژه جغرافیایی که به عنوان چهارراه ارتباطی ایران و اروپا مطرح می‌باشد، (وجود راه آهن جلفا).

- ✓ جمهوری ارمنستان به عنوان پلی برای ارتباط با جمهوری‌های تازه استقلال یافته، قفقاز و آسیای مرکزی مطرح می‌باشد.
 - ✓ وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس در جلفا.
 - ✓ وجود منطقه ویژه اقتصادی سهلان.
 - ✓ نمایشگاه بین‌المللی تبریز.
 - ✓ تولیدات صنعتی، کشاورزی، محصولات باغی و به ویژه خشکبار و تولیدات کانی فلزی و غیرفلزی با قابلیت صادراتی بالا، وجود کارگاه‌های تولید فرش‌های نفیس.
 - ✓ امکان برقراری پروازهای مستقیم بین تبریز - ترکیه و کشورهای اروپایی.
- این گزارش برای آشنایی با استان آذربایجان شرقی در دو بخش تهیه شده است:
- در بخش اول به عنوان نمایی از وضعیت عمومی استان برخی از شاخص‌ها و ویژگی‌های استان از قبیل مساحت و تقسیمات استانی، جمعیت استان و نرخ باسوادی ارائه شده است.
- در بخش دوم این گزارش وضعیت اقتصادی استان بر اساس شاخص‌های وضعیت حساب‌های منطقه‌ای، اشتغال، بیکاری، تورم، سرمایه‌گذاری خارجی، طرح‌های عمرانی، وضعیت توازن بودجه‌ای استان (کسری - مازاد)، وضعیت سیستم بانکی استان، شاخص‌های بیمه‌ای، بورس منطقه‌ای و صادرات و واردات از گمرکات استان مورد بررسی قرار گرفته است.

الف) مشخصات عمومی استان

۱- مساحت و تقسیمات استان^۱

استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۱۶ تاسیس شده است و مرکز این استان، کلان‌شهر تبریز می‌باشد. این استان با ۴۵۶۵۱ کیلومتر مربع، ۲/۸ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل داده و از این جهت، یازدهمین استان ایران محسوب می‌شود.

استان آذربایجان شرقی در شمال غربی ایران واقع شده و رود ارس حد شمالی آن را با جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و ایالات خود مختار نخجوان مشخص کرده است. رودهای قطور و آب‌های دریاچه ارومیه، مرز غربی آن با استان آذربایجان غربی را تشکیل می‌دهد. در جنوب کشیدگی رشته کوه‌ها، دره‌ها، جلگه‌ها و دشت‌ها موجب پیوستگی توپوگرافیک استان با استان‌های آذربایجان غربی و زنجان شده است و در شرق نیز دره و رودخانه دره رود، کوه‌های سبلان، چهل نور و گردنه صابین این منطقه را از استان اردبیل جدا می‌کند. مدارهای ۴۵ درجه و ۵ دقیقه و ۳۶ درجه و ۲۲ دقیقه به ترتیب منتهی‌الیه غربی و شرقی مختصات جغرافیایی این استان را مشخص می‌کند.

این استان منطقه مرتفعی است که کوه‌های بلند از جهات مختلف سراسر آن را فرا گرفته و موجبات پیدایش جلگه‌های مغان، تبریز، سراب و مراغه را فراهم کرده است.

آذربایجان شرقی تا حدودی تحت تاثیر جریان‌های مرطوب دریای مدیترانه از سمت باختر و جنوب باختری قرار دارد و توده‌های هوای سرد سیبری نیز از شمال بر آب و هوای آن اثر می‌گذارد.

۱- بیشتر مطالب این بخش از سایت مرکز آمار ایران برگرفته شده است.

بر اساس تقسیمات کشوری در پایان اسفند ماه سال ۱۳۸۹، این استان دارای ۲۰ شهرستان، ۴۴ بخش، ۵۸ شهر و ۱۴۲ دهستان می‌باشد.

شهرستان‌های این استان عبارتند از: آذرشهر، اسکو، اهر، بستان‌آباد، بناب، تبریز، جلفا، چاراویماق، خداآفرین، سراب، شبستر، عجب‌شیر، کلیبر، مراغه، مرنند، ملکان، میانه، هریس، هشترود، ورزقان.

۲- جمعیت استان^۲

در سرشماری سال ۱۳۹۰ جمعیت استان ۳,۷۲۴,۶۲۰ نفر اعلام شده است که این میزان با ۴/۹۶ درصد سهم از جمعیت کل کشور، رتبه ششم کشوری را به خود اختصاص داده است. بر این اساس نرخ شهرنشینی استان در سال ۱۳۹۰ حدود ۶۹/۲۵ درصد (۲,۵۷۹,۱۷۸ نفر) و میزان جمعیت روستایی و غیر ساکن استان در این سال ۳۰/۷۵ درصد (۱,۱۴۵,۴۴۲ نفر) می‌باشد. جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ به‌طور متوسط سالانه حدود ۰/۷۲ درصد رشد داشته است.

در سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد خانوارهای استان ۱,۰۸۶,۰۸۳ خانوار اعلام شده است، ۷۶۷,۳۱۹ خانوار در مناطق شهری و ۳۱۸,۷۶۴ خانوار در مناطق روستایی سکونت داشته‌اند. تعداد خانوارهای استان در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ به‌طور متوسط سالانه حدود ۳/۰۶ درصد رشد داشته است. بعد خانوار استان از ۴/۳۱ نفر در سال ۱۳۸۰ به ۳/۴۳ نفر در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

۲- برخی از مطالب این بخش از مقاله زیر اقتباس شده است:

- مهاجرت و حاشیه‌نشینی در ایران، فصلنامه جمعیت- شماره ۷۴۱۷۳، دکتر اسداله نقدی

در سال ۱۳۹۰ شهر تبریز با ۴۵/۵۱ درصد سهم از کل جمعیت استان (۱,۶۹۵,۰۹۴ نفر) پرجمعیت‌ترین و شهرستان چارویماق با ۰/۸۸ درصد سهم (۳۲,۷۴۵ نفر) کم‌جمعیت‌ترین شهرستان استان می‌باشند.

جدول ۱- شاخص‌های جمعیتی استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰

ردیف	سال	جمعیت کل استان (نفر)	درصد رشد سالانه جمعیت استان (درصد)	سهم از کل کشور (درصد)	نرخ شهرنشینی (درصد)	درصد جمعیت روستائین (درصد)	تعداد خانوار استان	بعد خانوار استان (نفر)
۱	۱۳۷۵	۳,۳۲۵,۵۴۰	-	۵/۵۴	۶۰/۲۸	۳۹/۷۲	۶۹۵,۳۸۱	۴/۷۸
۲	۱۳۷۶	۳,۳۵۱,۷۶۴	۰/۷۹	۵/۴۹	۶۰/۹۵	۳۹/۰۵	۷۱۷,۰۳۶	۴/۶۷
۳	۱۳۷۷	۳,۳۷۸,۹۳۵	۰/۸۱	۵/۴۴	۶۱/۶۲	۳۸/۳۸	۷۳۸,۶۹۱	۴/۵۷
۴	۱۳۷۸	۳,۴۰۶,۹۷۸	۰/۸۳	۵/۳۹	۶۲/۳۱	۳۷/۶۹	۷۶۰,۳۴۶	۴/۴۸
۵	۱۳۷۹	۳,۴۳۵,۹۷۷	۰/۸۵	۵/۳۵	۶۲/۹۹	۳۷/۰۱	۷۸۲,۰۰۱	۴/۳۹
۶	۱۳۸۰	۳,۴۶۵,۷۴۴	۰/۸۷	۵/۳۱	۶۳/۶۵	۳۶/۳۵	۸۰۳,۶۵۶	۴/۳۱
۷	۱۳۸۱	۳,۴۹۱,۱۲۵	۰/۷۳	۵/۲۷	۶۴/۳۰	۳۵/۷۰	۸۲۵,۳۱۰	۴/۲۳
۸	۱۳۸۲	۳,۵۱۷,۳۶۸	۰/۷۵	۵/۲۳	۶۴/۹۲	۳۵/۰۸	۸۴۶,۹۶۵	۴/۱۵
۹	۱۳۸۳	۳,۵۴۴,۴۵۴	۰/۷۷	۵/۱۹	۶۵/۵۳	۳۴/۴۷	۸۶۸,۶۲۰	۴/۰۸
۱۰	۱۳۸۴	۳,۵۷۲,۴۱۶	۰/۷۹	۵/۱۵	۶۶/۱۱	۳۳/۸۹	۸۹۰,۲۷۵	۴/۰۱
۱۱	۱۳۸۵	۳,۶۰۳,۴۵۶	۰/۸۷	۵/۱۱	۶۶/۶۷	۳۳/۳۳	۹۱۱,۹۳۰	۳/۹۵
۱۲	۱۳۸۶	۳,۶۲۴,۰۴۶	۰/۵۷	۵/۰۷	۶۷/۴۱	۳۲/۵۹	۹۳۶,۹۹۱	۳/۸۷
۱۳	۱۳۸۷	۳,۶۴۵,۵۵۵	۰/۵۹	۵/۰۲	۶۸/۱۸	۳۱/۸۲	۹۶۳,۸۹۸	۳/۷۸
۱۴	۱۳۸۸	۳,۶۶۷,۹۶۸	۰/۶۱	۴/۹۸	۶۸/۹۹	۳۱/۰۱	۹۹۰,۵۷۲	۳/۷۰
۱۵	۱۳۸۹	۳,۶۹۱,۲۷۰	۰/۶۴	۴/۹۴	۶۹/۶۶	۳۰/۳۴	-	-
۱۶	۱۳۹۰	۳,۷۲۴,۶۲۰	۰/۹۰	۴/۹۶	۶۹/۲۵	۳۰/۷۵	۱,۰۸۶,۰۸۳	۳/۴۳

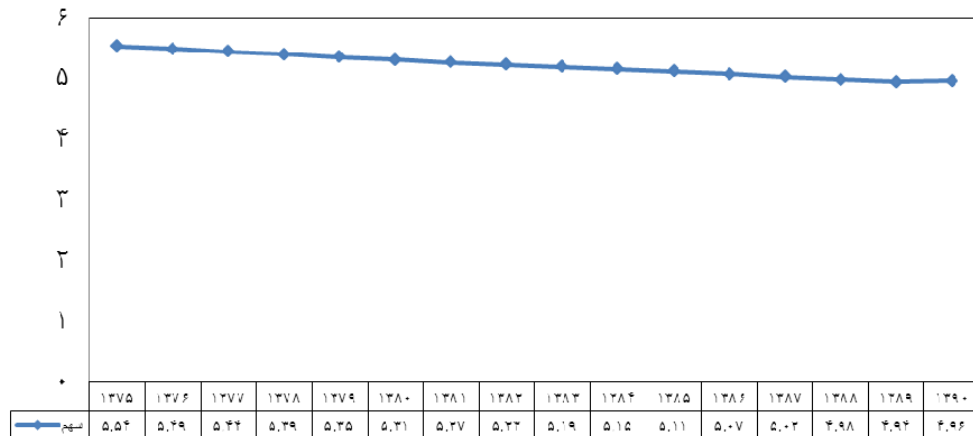
منبع داده‌های خام: مرکز آمار ایران

جدول ۲- جمعیت استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰ به تفکیک شهرستان

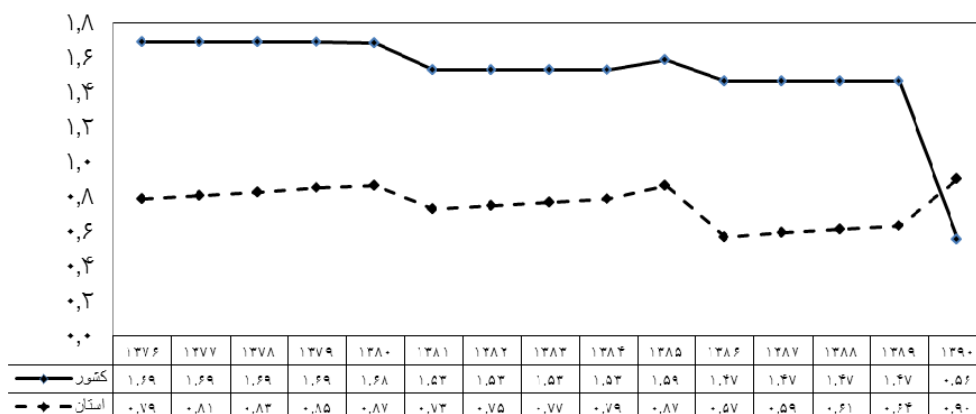
ردیف	شهرستان	تعداد جمعیت در سال ۱۳۸۹ (نفر)	تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۰ (نفر)	درصد رشد سال ۹۰ نسبت به ۸۹	سهم از جمعیت استان در سال ۱۳۹۰ (درصد)	رتبه شهرستان در سال ۱۳۹۰
۱	تبریز	۱,۶۱۷,۷۹۹	۱,۶۹۵,۰۹۴	۴/۷۸	۴۵/۵۱	۱
۲	مراغه	۲۴۱,۴۴۶	۲۴۷,۶۸۱	۲/۵۸	۶/۶۵	۲
۳	مرند	۲۳۷,۷۲۲	۲۳۹,۲۰۹	۰/۶۳	۶/۴۲	۳
۴	میانه	۱۹۵,۹۵۳	۱۸۵,۸۰۶	-۵/۱۸	۴/۹۹	۴
۵	اهر	۱۵۳,۱۷۴	۱۵۰,۱۱۱	-۲	۴/۰۳	۵
۶	سراب	۱۳۶,۸۷۳	۱۳۱,۹۳۴	-۳/۶۱	۳/۵۴	۶
۷	بناب	۱۲۹,۹۸۰	۱۲۹,۷۹۵	-۰/۱۴	۳/۴۸	۷
۸	شبستر	۱۲۶,۹۰۷	۱۲۴,۴۹۹	-۱/۹۰	۳/۳۴	۸
۹	آذرشهر	۱۰۳,۹۵۲	۱۰۷,۵۷۹	۳/۴۹	۲/۸۹	۹
۱۰	ملکان	۱۰۳,۹۹۲	۱۰۶,۱۱۸	۲/۰۴	۲/۸۵	۱۰
۱۱	اسکو	۸۷,۵۸۲	۹۸,۹۸۸	۱۳/۰۲	۲/۶۶	۱۱
۱۲	بستان آباد	۹۹,۶۰۹	۹۴,۹۸۵	-۴/۶۴	۲/۵۵	۱۲
۱۳	هریس	۶۹,۹۶۴	۶۷,۸۲۰	-۳/۰۶	۱/۸۲	۱۳
۱۴	عجب شیر	۸۷,۱۰۳	۶۶,۷۴۶	-۲۳/۳۷	۱/۷۹	۱۴
۱۵	هشترود	۶۷,۶۵۱	۶۰,۸۲۲	-۱۰/۰۹	۱/۶۳	۱۵
۱۶	جلفا	۵۴,۸۸۵	۵۵,۱۶۶	۰/۵۱	۱/۴۸	۱۶
۱۷	کلبر	۹۱,۸۸۴	۴۸,۸۳۷	-۴۶/۸۵	۱/۳۱	۱۷
۱۸	ورزقان	۴۹,۲۸۴	۴۵,۷۰۸	-۷/۲۶	۱/۲۳	۱۸
۱۹	خداآفرین	-	۳۴,۹۷۷	-	۰/۹۴	۱۹
۲۰	چاراویماق	۳۵,۵۱۰	۳۲,۷۴۵	-۷/۷۹	۰/۸۸	۲۰
-	کل جمعیت استان	۳,۶۹۱,۲۷۰	۳,۷۲۴,۶۲۰	۰/۹	۱۰۰	-

منبع تعداد جمعیت: مرکز آمار ایران

نمودار ۱- روند سهم جمعیت استان آذربایجان شرقی از جمعیت کل کشور طی سال‌های ۷۵-۹۰ (درصد)

نمودار ۲- مقایسه نرخ رشد جمعیت کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۶-۹۰ (درصد)

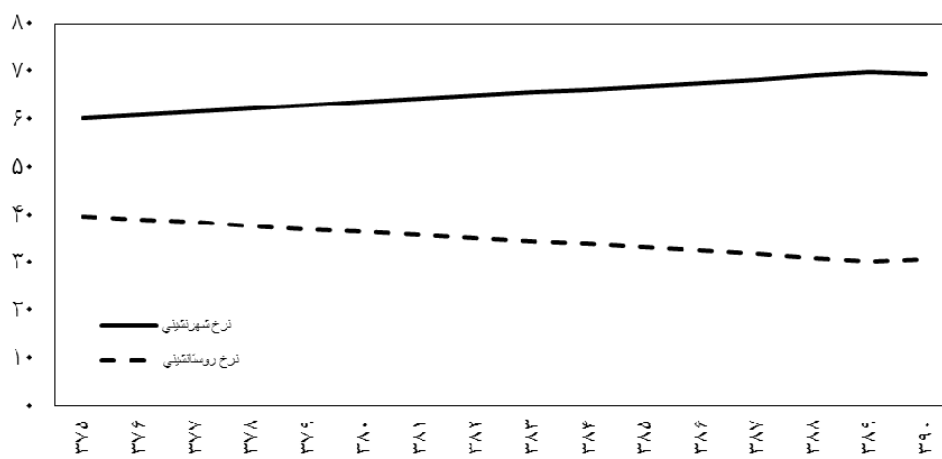

بررسی میزان جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که با وجود رشد جمعیت استان طی این سال‌ها، سهم جمعیت استان از جمعیت کل کشور روندی نزولی را طی کرده و کاهش یافته است بطوریکه سهم جمعیت استان نسبت به جمعیت کل کشور از ۵/۵۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۴/۹۶ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

جمعیت هر کشوری در اثر باروری، زاد و ولد و همچنین مهاجرت‌ها تغییر می‌یابد و نرخ باروری تابع وضعیت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه است. بررسی نموداری درصد رشد سالانه جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۹۰ نشان می‌دهد نرخ رشد جمعیت استان طی این سال‌ها روندی نوسانی داشته و در برخی از سال‌ها نرخ رشد استان نسبت به سال‌های قبل کاهش یافته و سپس روندی افزایشی طی نموده است. طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۹ نرخ رشد سالانه جمعیت استان کمتر از نرخ رشد جمعیت کشوری بوده است درحالی‌که در سال ۱۳۹۰ برخلاف روند سال‌های قبل نرخ رشد جمعیت استان بیشتر از میزان کشوری قرار دارد، نرخ رشد جمعیت استان در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۹ حدود ۰/۹ درصد می‌باشد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد میزان مهاجرپذیری استان آذربایجان شرقی بسیار کم و در نتیجه میزان مهاجرفرستی آن بسیار زیاد می‌باشد و از این نظر مقام اول کشوری را به خود اختصاص داده است. بدیهی است این مهاجرفرستی شدید، در ساختار سنی و تحولات جمعیتی استان تأثیرات زیادی به جای می‌گذارد. بنابراین می‌توان گفت مهاجرت از استان آذربایجان شرقی یکی از دلایل اصلی کاهش سهم جمعیتی استان از جمعیت کل کشور می‌باشد.

نمودار ۳- مقایسه روند درصد جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۹۰-۷۵ (درصد)

میزان جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که میزان شهرنشینی در استان از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۸۹ روندی صعودی و میزان جمعیت روستانشین استان روندی کاهشی داشته است، هر چند که در سال ۱۳۹۰ این روند معکوس شده و میزان جمعیت شهرنشین استان اندکی نسبت به سال ۱۳۸۹ کاهش یافته و میزان جمعیت روستانشین افزایش یافته است.

رشد شهرنشینی تابعی از چهار فرایند مهاجرت، رشد طبیعی جمعیت، تغییر تعریف شهر و ادغام روستاهای اقماری و تاسیس شهرهای جدید است. بین افزایش جمعیت شهرنشین و مهاجرت همبستگی بالایی وجود دارد، بنابراین منشأ جمعیت شهرنشین تنها ناشی از افزایش طبیعی جمعیت شهرها نیست بلکه ناشی از مهاجرت روستانشینان به شهرها می‌باشد.

مهاجرت از روستاها به شهرها یکی از انواع مهم مهاجرت در کل دنیا می‌باشد که به دلایل گوناگونی صورت می‌گیرد. عواملی مانند گسترش خدمات بهداشتی در شهرها، توسعه وسایل ارتباط جمعی و نیز ورود تکنولوژی جدید و مکانیزه شدن کشاورزی از علل تشدید مهاجرت

روستائیان به نقاط شهری می‌باشند. علاوه بر جاذبه‌های شهرنشینی و رشد اشتغال صنعتی در شهرها عواملی مانند کمبود کار و فقر عمومی روستانشینان، ترجیح دادن مشاغل صنعتی با دستمزد بالا بر کشاورزی، امید به آینده بهتر برای خود و فرزندانش و توزیع نامناسب امکانات رفاهی شهر و روستا از دلایل اصلی مهاجرت روستائیان به شهرها می‌باشد.

در دهه‌های اخیر مهاجرت یکی از مسائل عمده اجتماعی ایران بوده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد در دوره‌های اخیر همواره بیش از یک سوم رشد شهری کشور ناشی از مهاجرت بوده است.

در خصوص آثار و پیامدهای مهاجرت در مبداء و مقصد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- افزایش جمعیت شهری و شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در مناطق شهری

۲- تغییر کالبد فیزیکی شهرها

۳- افزایش تقاضا برای خدمات شهری

۴- تخلیه جمعیتی روستاها (غلبه پیران و سالخوردگان در مناطق روستایی)

۵- ایجاد تنوع و آمیختگی فرهنگی در شهرها

۶- تبدیل جمعیت تولیدکننده به مصرف‌کننده

در کشور ایران یکی از دلایل مهاجرت روستائیان به شهرها تفاوت سطح زندگی شهر و روستا می‌باشد. تحقیقات نشان می‌دهد علت اصلی مهاجرت‌های روستایی در ایران انگیزه‌های اقتصادی و سپس اجتماعی می‌باشد که آنها را به شهرها کشانده است. کیفیت زندگی در مناطق شهری در مقایسه با سطح زندگی روستائیان بهتر و برخوردارتر است و همین امر یکی از دلایل گرایش روستائیان به سکونت در شهر می‌باشد. هجوم روستائیان به شهرها به علت وجود همین امکانات

و برخورداری‌ها است و تا زمانی که این فاصله‌ها وجود داشته باشد شاهد مهاجرت از روستاها به شهرها خواهیم بود.

در یک تحقیقی که در حاشیه‌های شهر همدان صورت گرفته است تنها ۱۳/۵ درصد از مهاجرین ساکن شده در مناطق حاشیه‌ای شهر همدان نسبت به بازگشت به روستا اظهار تمایل نموده‌اند و بیش از چهار پنجم آنها هیچگونه تمایلی برای بازگشت به روستا نشان نداده‌اند. این موضوع با یافته‌های سایر محققان در نقاط دیگر ایران و جهان نیز مطابقت دارد. این امر می‌تواند حاکی از این باشد که اقدام به مهاجرت و تداوم آن، علاوه بر انگیزه‌های اقتصادی علل دیگری نیز دارد که به کیفیت زندگی شهری، دسترسی به خدمات و امکانات شهری و مواردی از این قبیل مربوط می‌شود.

۳- نرخ باسوادی بزرگسالان

بر اساس اعلام مرکز آمار ایران هدف از ارائه نرخ باسوادی بزرگسالان، سنجش موفقیت سیاست‌های اقتصادی در ارائه‌ی امکان تحصیلات پایه‌ای برای افراد می‌باشد. تعریف (فرمول محاسباتی) نرخ باسوادی بزرگسالان به‌صورت زیر است:

$$۱۰۰ * (\text{جمعیت } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر} / \text{جمعیت باسواد } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر}) = \text{نرخ باسوادی بزرگسالان}$$

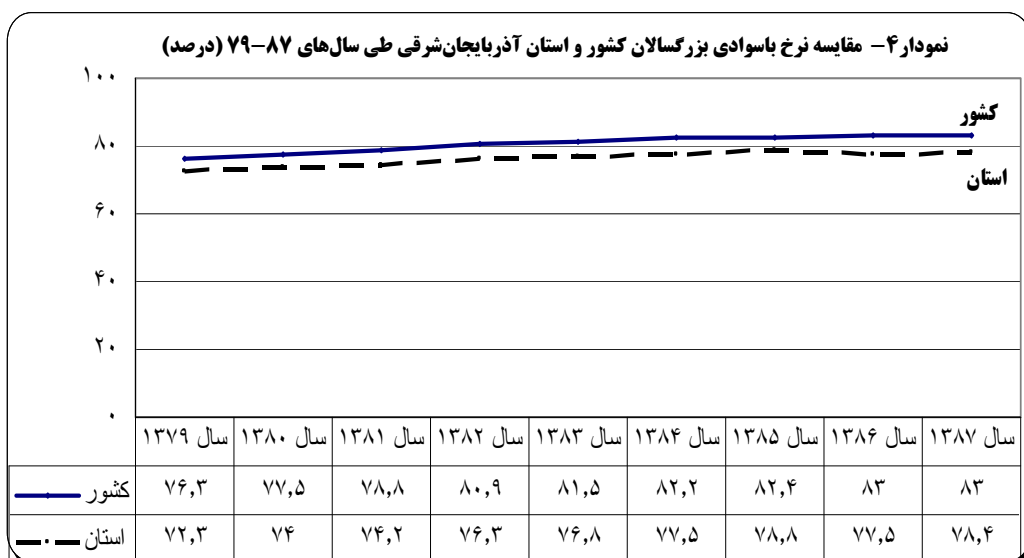
جدول ۳- نرخ باسوادی بزرگسالان کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۷۹ (درصد)

ردیف	سال	نرخ باسوادی بزرگسالان در کشور					نرخ باسوادی بزرگسالان در استان آذربایجان شرقی				
		کل	مردان	زنان	شهری	روستایی	کل	مردان	زنان	شهری	روستایی
۱	سال ۱۳۷۹	۷۶/۳	۸۲/۴	۷۰/۱	۸۳/۶	۶۵/۵	۷۲/۳	۸۰/۱	۶۴/۵	۷۸/۲	۶۱/۹
۲	سال ۱۳۸۰	۷۷/۵	۸۱/۵	۶۸/۷	۸۴/۸	۶۶/۹	۷۴	۸۱/۳	۶۶/۱	۷۹/۳	۶۴/۵
۳	سال ۱۳۸۱	۷۸/۸	۸۳/۵	۷۰/۴	۸۵/۹	۶۸/۸	۷۴/۲	۸۳	۶۶/۹	۷۹/۸	۶۴/۳
۴	سال ۱۳۸۲	۸۰/۹	۸۶/۲	۷۵/۵	۸۶/۱	۷۰/۵	۷۶/۳	۸۳/۵	۶۸/۸	۸۱/۲	۶۶/۸
۵	سال ۱۳۸۳	۸۱/۵	۸۶/۷	۷۶/۱	۸۶/۹	۷۰/۵	۷۶/۸	۸۳/۶	۶۹/۷	۸۲/۷	۶۵/۷
۶	سال ۱۳۸۴	۸۲/۲	۸۷/۶	۷۶/۷	۸۷/۲	۷۰/۹	۷۷/۵	۸۴/۶	۶۹/۹	۸۱/۷	۶۸
۷	سال ۱۳۸۵	۸۲/۴	۸۷/۳	۷۷/۳	۸۷/۵	۷۰/۶	۷۸/۸	۸۵/۵	۷۱/۸	۸۳/۵	۶۸/۸
۸	سال ۱۳۸۶	۸۳	۸۸/۱	۷۷/۸	۸۷/۷	۷۱/۶	۷۷/۵	۸۴/۹	۶۹/۸	۸۱/۱	۶۸/۸
۹	سال ۱۳۸۷	۸۳	۸۸/۲	۷۷/۷	۸۷/۵	۷۱/۶	۷۸/۴	۸۵/۳	۷۱/۴	۸۱/۹	۶۹/۴

منبع: مرکز آمار ایران

نرخ باسوادی بزرگسالان کشور در سال ۱۳۸۷ حدود ۸۳ درصد می‌باشد که آذربایجان شرقی با ۷۸/۴ درصد در رتبه ۱۹ کشوری قرار دارد. بیشترین میزان نرخ باسوادی بزرگسالان با ۹۰/۸ درصد به تهران و کمترین میزان با ۶۶ درصد به استان سیستان و بلوچستان اختصاص دارد.

نرخ باسوادی بزرگسالان در سال ۱۳۸۷ برای استان‌های شمال غرب کشور عبارت است از: آذربایجان غربی ۷۴/۳ درصد (رتبه ۲۷)، اردبیل ۷۵/۶ درصد (رتبه ۲۶)، زنجان ۷۶/۷ (رتبه ۲۴) نرخ باسوادی بزرگسالان به تفکیک جنس در سال ۱۳۸۷ در استان برای مردان ۸۵/۳ درصد و برای زنان ۷۱/۴ درصد می‌باشد. همچنین این نرخ در مناطق روستایی استان آذربایجان شرقی ۶۹/۴ درصد و در مناطق شهری ۸۱/۹ درصد اعلام شده است.

در سال ۱۳۹۰ میزان باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر در کل استان آذربایجان شرقی ۸۲/۰۸ درصد اعلام شده است. این میزان برای مناطق شهری ۸۵/۸۸ درصد و برای مناطق روستایی ۷۳/۳۴ درصد می‌باشد.

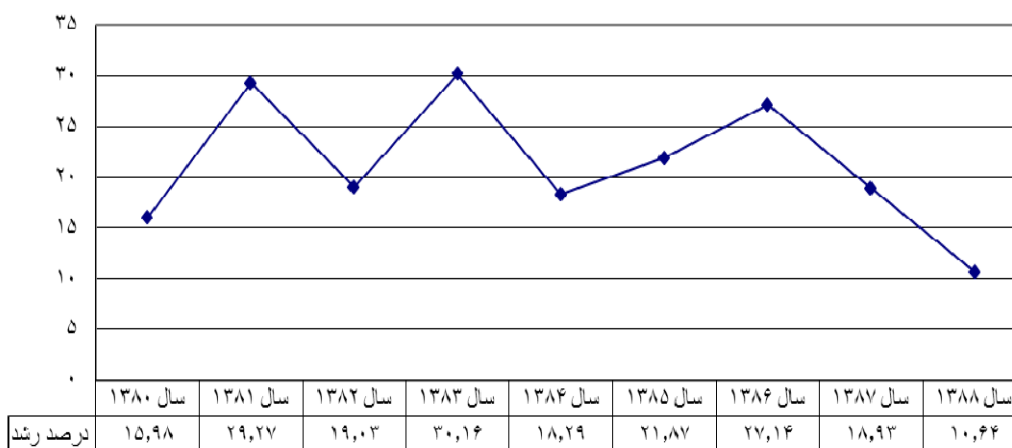
ب) وضعیت شاخص‌های اقتصادی استان

۱- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان در بخش‌های عمده اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات)

۱-۱- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان به قیمت جاری

میزان کل ارزش افزوده استان (به قیمت جاری) در سال ۱۳۸۸ با ۱۳۹,۵۳۶ میلیارد ریال (۳/۵۷ درصد از کل ارزش افزوده کشور) رتبه هفتم کشوری به خود اختصاص داده است.

نمودار ۵- درصد رشد کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت جاری (درصد)

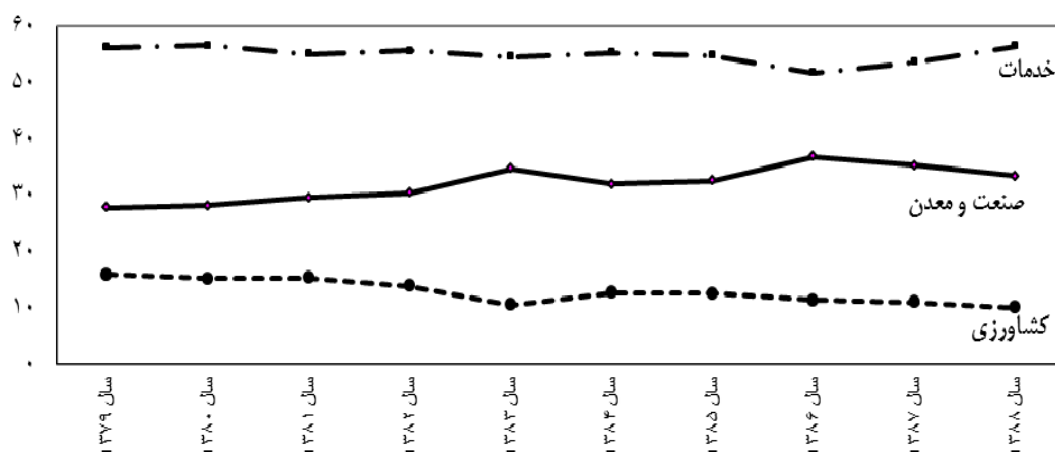

جدول ۴- وضعیت ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت جاری (میلیارد ریال/درصد)

شرح	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری		صنعت و معدن		خدمات		کل ارزش افزوده استان	
	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده کشور (درصد)
سال ۱۳۷۹	۳,۹۵۵	۱۵/۸۸	۶,۹۲۸	۲۷/۸۱	۱۴,۰۲۵	۵۶/۳۱	۲۴,۹۰۷	۳/۹۶
سال ۱۳۸۰	۴,۳۹۵	۱۵/۲۱	۸,۱۲۵	۲۸/۱۳	۱۶,۳۶۶	۵۶/۶۶	۲۸,۸۸۶	۳/۹۵
سال ۱۳۸۱	۵,۷۰۹	۱۵/۲۹	۱۱,۰۵۷	۲۹/۶۱	۲۰,۵۷۶	۵۵/۱۰	۳۷,۳۴۲	۳/۹۳
سال ۱۳۸۲	۶,۱۹۲	۱۳/۹۳	۱۳,۵۱۰	۳۰/۴۰	۲۴,۷۴۵	۵۵/۶۷	۴۴,۴۴۸	۳/۷۵
سال ۱۳۸۳	۶,۰۸۰	۱۰/۵۱	۲۰,۱۳۵	۳۴/۸۰	۳۱,۶۳۹	۵۴/۶۹	۵۷,۸۵۴	۳/۷۴
سال ۱۳۸۴	۸,۶۶۶	۱۲/۶۶	۲۱,۸۶۸	۳۱/۹۵	۳۷,۹۰۲	۵۵/۳۸	۶۸,۴۳۷	۳/۵۲
سال ۱۳۸۵	۱۰,۴۸۴	۱۲/۵۷	۲۷,۱۴۶	۳۲/۵۵	۴۵,۷۷۴	۵۴/۸۸	۸۳,۴۰۴	۳/۵۰
سال ۱۳۸۶	۱۲,۰۳۳	۱۱/۳۵	۳۹,۰۸۹	۳۶/۸۶	۵۴,۹۲۰	۵۱/۷۹	۱۰۶,۰۴۲	۳/۴۸
سال ۱۳۸۷	۱۳,۸۶۵	۱۰/۹۹	۴۴,۵۵۳	۳۵/۳۳	۶۷,۶۹۷	۵۳/۶۸	۱۲۶,۱۱۴	۳/۴۷
سال ۱۳۸۸	۱۳,۹۹۰	۱۰/۰۳	۴۶,۵۸۶	۳۳/۳۹	۷۸,۹۶۰	۵۶/۵۹	۱۳۹,۵۳۶	۳/۵۷

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات گزارش

نمودار ۶- سهم بخش‌های عمده اقتصادی در کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۸ به قیمت جاری (درصد)

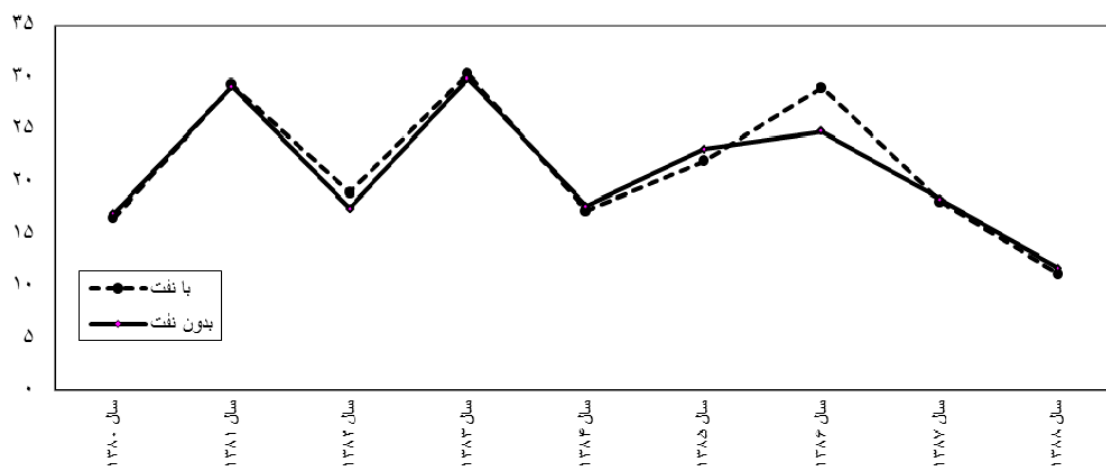
طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ بیشترین میزان ارزش افزوده استان به بخش خدمات و کمترین میزان به بخش کشاورزی اختصاص داشته است. در سال ۱۳۸۸ بخش کشاورزی ۱۰/۰۳ درصد، بخش صنعت و معدن ۳۳/۳۹ درصد و بخش خدمات ۵۶/۵۹ درصد از ارزش افزوده استان را دارا بوده‌اند.

جدول ۵- تولید ناخالص داخلی استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت جاری (میلیارد ریال/درصد)

شرح	مقدار تولید ناخالص داخلی (میلیارد ریال)		سهم تولید ناخالص داخلی استان از کل کشور (درصد)		رتبه تولید ناخالص داخلی استان در کل کشور		درصد رشد تولید ناخالص داخلی استان نسبت به سال قبل (درصد)	
	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت
سال ۱۳۷۹	۲۴,۹۲۱	۲۴,۶۶۲	۳/۹۶	۴/۸۱	۷	۶	-	-
سال ۱۳۸۰	۲۹,۰۲۹	۲۸,۸۳۱	۳/۹۶	۴/۶۹	۷	۶	۱۶/۴۸	۱۶/۹۱
سال ۱۳۸۱	۳۷,۵۳۹	۳۷,۲۳۶	۳/۹۳	۴/۷۸	۶	۶	۲۹/۳۲	۲۹/۱۵
سال ۱۳۸۲	۴۴,۶۶۵	۴۳,۷۲۰	۳/۷۶	۴/۵۳	۶	۶	۱۸/۹۸	۱۷/۴۱
سال ۱۳۸۳	۵۸,۲۳۹	۵۶,۸۰۱	۳/۷۵	۴/۶۱	۷	۶	۳۰/۳۹	۲۹/۹۲
سال ۱۳۸۴	۶۸,۲۵۸	۶۶,۸۳۸	۳/۵۲	۴/۴۵	۷	۶	۱۷/۲۰	۱۷/۶۷
سال ۱۳۸۵	۸۳,۲۴۸	۸۲,۲۸۴	۳/۴۹	۴/۴۳	۷	۶	۲۱/۹۶	۲۳/۱۱
سال ۱۳۸۶	۱۰۷,۴۲۶	۱۰۲,۶۹۹	۳/۵۰	۴/۳۳	۶	۶	۲۹/۰۴	۲۴/۸۱
سال ۱۳۸۷	۱۲۶,۸۳۴	۱۲۱,۴۹۸	۳/۴۸	۴/۱۵	۷	۷	۱۸/۰۷	۱۸/۳۰
سال ۱۳۸۸	۱۴۰,۹۹۷	۱۳۵,۷۱۷	۳/۵۸	۴/۰۶	۷	۷	۱۱/۱۷	۱۱/۷۰

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات گزارش

نمودار ۷- درصد رشد تولید ناخالص داخلی با نفت و بدون نفت استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت جاری (درصد)

۱-۲- وضعیت حساب‌های منطقه‌ای استان به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳

میزان کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی (به قیمت پایه سال ۱۳۸۳) در سال ۱۳۸۸ با ۶۸۵۶۸ میلیارد ریال (۳/۵۶ درصد از کل ارزش افزوده کشور) رتبه هفتم کشوری را به خود اختصاص داده است.

جدول ۶- ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال/درصد)

شرح	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری		صنعت و معدن		خدمات		کل ارزش افزوده استان	
	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده استان (درصد)	مبلغ (میلیارد ریال)	سهم از کل ارزش افزوده کشور (درصد)
سال ۱۳۷۹	۶,۵۰۳	۱۵/۸۸	۱۱,۳۹۱	۲۷/۸۱	۲۳,۰۵۹	۵۶/۳۱	۴۰,۹۵۲	۳/۷۸
سال ۱۳۸۰	۶,۶۴۲	۱۵/۲۱	۱۲,۲۷۹	۲۸/۱۳	۲۴,۷۳۴	۵۶/۶۶	۴۳,۶۵۴	۳/۸۷
سال ۱۳۸۱	۷,۵۰۲	۱۵/۲۹	۱۴,۵۳۰	۲۹/۶۱	۲۷,۰۳۸	۵۵/۱۰	۴۹,۰۷۰	۳/۸۸
سال ۱۳۸۲	۷,۰۶۰	۱۳/۹۳	۱۵,۴۰۳	۳۰/۴۰	۲۸,۲۱۳	۵۵/۶۷	۵۰,۶۷۶	۳/۷۱
سال ۱۳۸۳	۶,۰۸۰	۱۰/۵۱	۲۰,۱۳۵	۳۴/۸۰	۳۱,۶۳۹	۵۴/۶۹	۵۷,۸۵۴	۳/۷۴
سال ۱۳۸۴	۷,۹۲۷	۱۲/۶۶	۲۰,۰۰۴	۳۱/۹۵	۳۴,۶۷۱	۵۵/۳۸	۶۲,۶۰۲	۳/۵۵
سال ۱۳۸۵	۸,۴۳۴	۱۲/۵۷	۲۱,۸۳۹	۳۲/۵۵	۳۶,۸۲۶	۵۴/۸۸	۶۷,۰۹۹	۳/۴۷
سال ۱۳۸۶	۸,۱۵۲	۱۱/۳۵	۲۶,۴۸۳	۳۶/۸۶	۳۷,۲۰۹	۵۱/۷۹	۷۱,۸۴۴	۳/۴۵
سال ۱۳۸۷	۷,۶۳۹	۱۰/۹۹	۲۴,۵۴۷	۳۵/۳۳	۳۷,۲۹۸	۵۳/۶۸	۶۹,۴۸۴	۳/۵۱
سال ۱۳۸۸	۶,۸۷۵	۱۰/۰۳	۲۲,۸۹۲	۳۳/۳۹	۳۸,۸۰۱	۵۶/۵۹	۶۸,۵۶۸	۳/۵۶

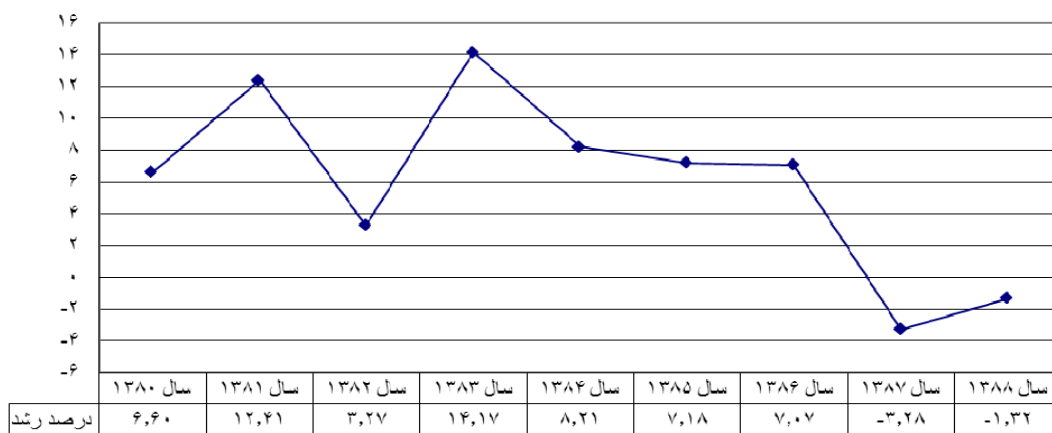
منبع: محاسبات گزارش

نمودار ۸ نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۳ رشد واقعی کل ارزش افزوده استان روندی کاهشی

داشته است و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب دارای رشد منفی ۳/۲۸ و رشد منفی ۱/۳۲

درصد بوده است. این رشد منفی در بین بخش‌های کشاورزی و صنعت و معدن نیز مشاهده می‌گردد و فقط بخش خدمات استان رشد مثبتی را تجربه نموده است که در ادامه عوامل تاثیرگذار در آن ارائه شده است.

نمودار ۸- درصد رشد کل ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت ثابت سال ۸۳ (درصد)

۱-۲-۱- عوامل تاثیرگذار در پایین بودن رشد بخش کشاورزی

شرایط آب و هوایی، ویژگی‌های خاک و موقعیت جغرافیایی منطقه، استان را به منطقه‌ای مناسب و مستعد برای کشاورزی تبدیل کرده است. در این سرزمین زیبا، محصولات مختلف باغی، زراعی، سبزی و صیفی و حبوبات به‌دست می‌آید که ضمن تامین مصرف داخلی به خارج از منطقه و کشور هم صادر می‌شود. این استان با وجود خاک متنوع و حاصل خیز، منابع طبیعی وسیع در زمینه فعالیت‌های بخش کشاورزی یکی از مراکز عمده کشاورزی کشور به حساب می‌آید.

ارزش افزوده واقعی بخش کشاورزی استان در سال ۱۳۸۸ دچار افت بسیار شدیدی بوده و نسبت به سال قبل ۱۰/۰۱ درصد کاهش داشته است. آن چه که مسلم است فعالیت‌های کشاورزی متاثر

از شرایط آب و هوایی و شرایط جوی می‌باشد. به نظر می‌رسد عمده دلایل پایین بودن ارزش افزوده واقعی بخش کشاورزی و رشد منفی این بخش در استان ناشی از عوامل زیر باشد:

- ✓ سرمایه‌گذاری محصولات کشاورزی، وقوع خشکسالی و کاهش نزولات جوی؛
- ✓ کم بودن قیمت محصولات دامی و بالا رفتن هزینه‌های تولید این محصولات؛
- ✓ افزایش قیمت نهاده‌ها و ماشین‌آلات کشاورزی و عدم تناسب آن با قیمت فروش محصولات تولیدی بخش فوق؛
- ✓ پراکندگی و کوچکی واحدهای بهره‌برداری کشاورزی که فعالیت و تولید در این بخش را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛
- ✓ تغییر کاربری اراضی زراعی و باغی و افزایش حوزه استحفاظی شهرها، موجب خارج شدن اراضی مستعد از چرخه تولید شده که پیامد آن کاهش تولید در این بخش می‌باشد؛

- ✓ پائین بودن راندمان آبیاری و سنتی بودن روش‌های استفاده از آب؛
- ✓ واردات بی‌رویه محصولات کشاورزی.

۲-۱- عوامل تأثیرگذار در پایین بودن رشد بخش صنعت و معدن

آذربایجان شرقی با تمرکز صنایع تولید ماشین‌آلات و تجهیزات در مرکز استان (تبریز) یکی از قطب‌های صنعتی کشور به شمار می‌رود.

ارزش افزوده واقعی این بخش در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ نسبت به سال قبل از خود، به ترتیب ۷/۳۱ و ۶/۷۴ درصد کاهش داشته است، این مهم می‌طلبد که تمهیدات و برنامه‌ریزی‌های لازم به منظور برون رفت از این وضعیت انجام پذیرد.

بخش صنعت و معدن دارای سهم عمده‌ای در اقتصاد استان می‌باشد و رشد منفی واقعی این بخش تاثیر انکارناپذیری بر رشد منفی کل اقتصاد استان در سال ۱۳۸۸ داشته است. در بررسی علل و عوامل کاهش واقعی ارزش افزوده بخش صنعت و معدن به نظر می‌رسد عوامل زیر در این امر دخیل باشند:

- ✓ متأثر شدن اقتصاد کشور از بحران اقتصاد جهانی و به تبع آن تاثیرگذاری آن بر اقتصاد استان از جمله بخش صنعت و معدن؛
- ✓ محدودیت در عقد قراردادهای خرید ماشین‌آلات و تکنولوژی روز؛
- ✓ واردات بی‌رویه و عدم حمایت از تولیدکنندگان داخلی؛
- ✓ پائین بودن بهره‌وری در بخش تولید استان؛
- ✓ مشکل تامین نقدینگی واحدهای تولیدی و صنعتی به علت ادامه سیاست انقباضی سیستم بانکی و طولانی بودن پروسه دریافت تسهیلات بانکی و همچنین پائین بودن مهلت بازپرداخت تسهیلات سرمایه در گردش؛
- ✓ سیاست‌گذاری‌های نادرست در بازار ارز و گرفتن رقابت از تولیدکنندگان داخلی
- ✓ گسترش روزافزون قاچاق کالا در کشور
- ✓ عدم توجه به تحقیق و توسعه و ارتقاء سطح تکنولوژی
- ✓ عدم ثبات شرایط اقتصادی و کاهش جذابیت سرمایه‌گذاری در بخش تولید

۳-۲-۱- عوامل تاثیرگذار در رشد بخش خدمات

در ارتباط با بازرگانی خارجی، این استان به سبب موقعیت خاص استراتژیک و داشتن قابلیت‌های فراوان، مرکزی مناسب و با اهمیت برای فعالیتهای بازرگانی خارجی است.

از بابت بازرگانی داخلی، شهر تبریز به دلیل دارا بودن امتیازات و برتری‌های ویژه در منطقه شمال غرب کشور، دارا بودن بازار وسیع (به عنوان تامین کننده اقلام مورد نیاز بازار در استان‌های اردبیل، زنجان، کردستان، آذربایجان غربی و خود استان) موقعیت ویژه جغرافیایی و مرکزیت سیاسی، اداری و اقتصادی، از مهم‌ترین مراکز فعالیت بازرگانی در استان و کشور به شمار می‌رود. بخش خدمات استان در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال ۱۳۸۷ دارای رشد واقعی ۴/۰۳ درصدی و مثبت بوده است. از جمله علل این رشد می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- ✓ گسترش فعالیت‌های بازرگانی و ارتقاء سهم استان در ارائه خدمات نوین بازرگانی
- متناسب با موقعیت جغرافیایی و قرارگیری در کریدورهای بین‌المللی حمل و نقل؛
- ✓ ایجاد و گسترش بازار الکترونیکی برای محصولات مزیت‌دار استان از قبیل فرش، خشکبار، چرم و ... از طریق راه‌اندازی بازار الکترونیکی فرش؛
- ✓ راه‌اندازی ۱۲ بازارچه الکترونیکی و مرکز صدور گواهی دیجیتالی؛
- ✓ ارایه کمک‌های بلاعوض به فعالیت‌های الکترونیکی در تجارت؛
- ✓ احداث مرکز رشد بازرگانی و تکمیل نقطه تجاری استان در مرکز خدمات صادراتی؛
- ✓ راه‌اندازی مرکز صدور گواهی دیجیتالی؛
- ✓ اجرای پروژه رهگیری معاملات املاک؛
- ✓ تقویت و تجهیز منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس، بازارچه‌های مرزی، تشکل‌های تخصصی صادراتی و زیر ساخت‌های بازرگانی استان؛
- ✓ تجهیز کلان شهر تبریز به خدمات برتر در زمینه فعالیت‌های مالی و بازرگانی؛
- ✓ حمایت از ایجاد شرکت‌های خدمات صادراتی با استفاده از شیوه‌های نوین؛

✓ حمایت دولت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی؛

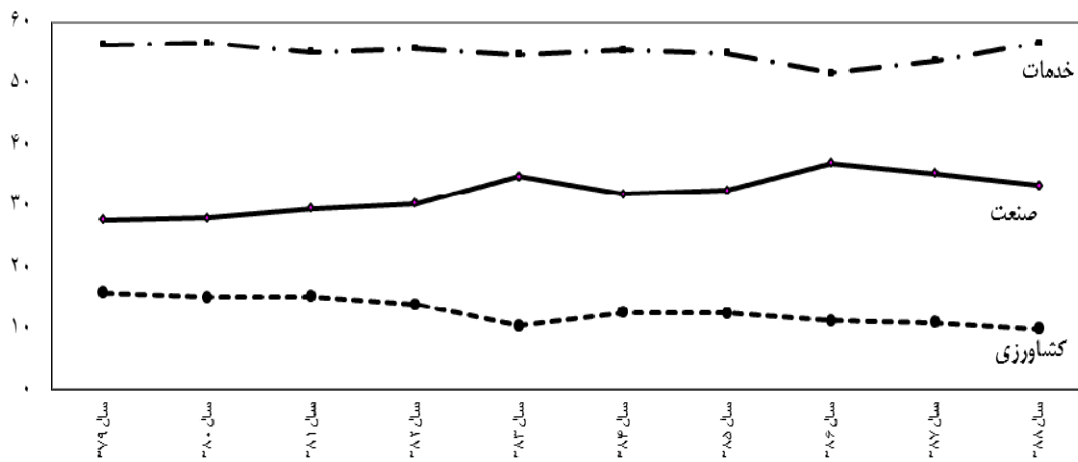
✓ تقویت و توسعه نمایشگاه بین‌المللی تبریز و برگزاری نمایشگاه‌های زنجیره‌ای مشترک و

همزمان با سایر کشورها؛

✓ توجه ویژه به کشور عراق به عنوان بازاری جدید به منظور صدور کالا و خدمات به

خصوص خدمات فنی و مهندسی طی سال‌های اخیر.

نمودار ۹- سهم بخش‌های عمده اقتصادی در ارزش افزوده استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۸۸ به قیمت پایه سال ۸۳ (درصد)

طی سال‌های ۷۹-۸۸ بیشترین میزان ارزش افزوده استان (به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳) به

بخش خدمات و کمترین میزان به بخش کشاورزی اختصاص داشته است. در سال ۱۳۸۸ بخش

کشاورزی ۱۰/۰۳ درصد، بخش صنعت و معدن ۳۳/۳۹ درصد و بخش خدمات ۵۶/۵۹ درصد از

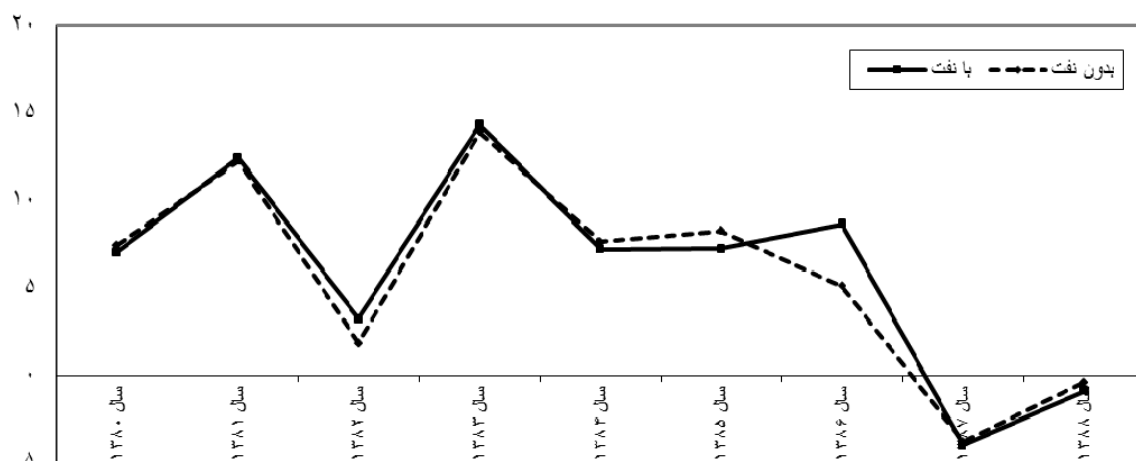
ارزش افزوده استان را دارا بوده‌اند.

جدول ۷- تولید ناخالص داخلی استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۷۹ به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال/ درصد)

شرح	مقدار تولید ناخالص داخلی (میلیارد ریال)		سهم تولید ناخالص داخلی استان از کل کشور (درصد)		رتبه تولید ناخالص داخلی استان در کل کشور		درصد رشد تولید ناخالص داخلی استان نسبت به سال قبل (درصد)	
	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت	بدون نفت	با نفت
سال ۱۳۷۹	۴۰,۵۴۹	۴۰,۹۷۵	۳/۷۸	۴/۶۰	۷	۶	-	-
سال ۱۳۸۰	۴۳,۵۷۲	۴۳,۸۷۰	۳/۸۷	۴/۶۰	۷	۶	۷/۴۵	۷/۰۶
سال ۱۳۸۱	۴۸,۹۳۰	۴۹,۳۲۸	۳/۸۸	۴/۷۱	۷	۶	۱۲/۳۰	۱۲/۴۴
سال ۱۳۸۲	۴۹,۸۴۶	۵۰,۹۲۳	۳/۷۲	۴/۴۸	۶	۶	۱/۸۷	۳/۲۳
سال ۱۳۸۳	۵۶,۸۰۱	۵۸,۲۳۹	۳/۷۵	۴/۶۱	۷	۶	۱۳/۹۵	۱۴/۳۷
سال ۱۳۸۴	۶۱,۱۴۰	۶۲,۴۳۹	۳/۵۵	۴/۵۰	۷	۶	۷/۶۴	۷/۲۱
سال ۱۳۸۵	۶۶,۱۹۸	۶۶,۹۷۴	۳/۴۷	۴/۴۰	۷	۶	۸/۲۷	۷/۲۶
سال ۱۳۸۶	۶۹,۵۷۹	۷۲,۷۸۲	۳/۴۶	۴/۲۹	۶	۶	۵/۱۱	۸/۶۷
سال ۱۳۸۷	۶۶,۹۴۱	۶۹,۸۸۱	۳/۵۱	۴/۱۹	۷	۷	-۳/۷۹	-۳/۹۹
سال ۱۳۸۸	۶۶,۶۹۱	۶۹,۲۸۶	۳/۵۷	۴/۰۵	۶	۷	-۰/۳۷	-۰/۸۵

منبع: محاسبات گزارش

نمودار ۱۰- درصد رشد تولید ناخالص داخلی بانفت و بدون نفت استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۸۸-۸۰ به قیمت ثابت سال ۸۳ (درصد)

۲- وضعیت اشتغال استان در بخش‌های عمده اقتصادی (کشاورزی، صنعت، خدمات)

جدول ۸- سهم بخش‌های عمده فعالیت‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) در اشتغال کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (درصد)

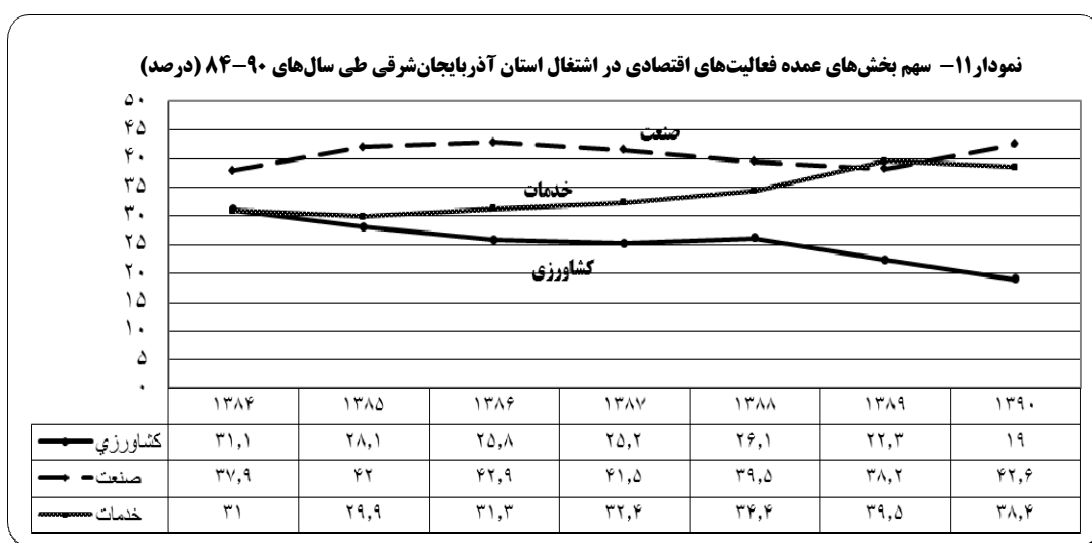
شرح		سال ۸۴	سال ۸۵	سال ۸۶	سال ۸۷	سال ۸۸	سال ۸۹	سال ۹۰
فعالیت‌های اقتصادی در اشتغال کشور	سهم بخش کشاورزی در اشتغال	۲۴/۷	۲۳/۲	۲۲/۸	۲۱/۲	۲۰/۹	۱۹/۲	۱۸/۶
	سهم بخش صنعت در اشتغال	۳۰/۳	۳۱/۷	۳۲	۳۲/۲	۳۱/۸	۳۲/۲	۳۳/۴
	سهم بخش خدمات در اشتغال	۴۴/۹	۴۵/۱	۴۵/۱	۴۶/۵	۴۷/۴	۴۸/۶	۴۸
فعالیت‌های اقتصادی در اشتغال استان آذربایجان شرقی	سهم بخش کشاورزی در اشتغال	۳۱/۱	۲۸/۱	۲۵/۸	۲۵/۲	۲۶/۱	۲۲/۳	۱۹
	سهم بخش صنعت در اشتغال	۳۷/۹	۴۲	۴۲/۹	۴۱/۵	۳۹/۵	۳۸/۲	۴۲/۶
	سهم بخش خدمات در اشتغال	۳۱	۲۹/۹	۳۱/۳	۳۲/۴	۳۴/۴	۳۹/۵	۳۸/۴

منبع: مرکز آمار ایران

براساس نتایج آمارگیری از نیروی کار در سال ۱۳۹۰، ۱۹ درصد از شاغلین استان در بخش کشاورزی، ۴۲/۶ درصد در بخش صنعت و ۳۸/۴ درصد در بخش خدمات مشغول به فعالیت بوده‌اند.

طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ بیشترین میزان اشتغال کشور به بخش خدمات و در استان آذربایجان شرقی طی همین مدت (به غیر از سال ۱۳۸۹) به بخش صنعت اختصاص داشته است. کمترین سهم فعالیت اقتصادی کشور و استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ به بخش کشاورزی اختصاص دارد.

روند میزان سهم اشتغال استان در هر یک از بخش‌های عمده اقتصادی در نمودار زیر نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ (به غیر از سال ۱۳۸۹) بیشترین میزان اشتغال استان در بخش صنعت قرار گرفته است.

با توجه به نمودار فوق مشاهده می‌شود سهم بخش کشاورزی در اشتغال استان از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ روند نزولی داشته است به طوری که درصد اشتغال در بخش کشاورزی استان از ۳۱/۱ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۹ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

سهم بخش صنعت در اشتغال استان از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۸۶ روند صعودی آرامی داشته است اما از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۸۹ این بخش در اشتغال استان روندی نزولی آغاز کرده و در سال ۱۳۹۰ سهم این بخش دوباره افزایش یافته است.

سهم بخش خدمات در اشتغال استان از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۳۸۹ روند صعودی طی نموده است، ولی در سال ۱۳۹۰ دوباره کاهش یافته است.

همان طور که بیان شد سهم بخش کشاورزی از کل اشتغال استان طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ با افتی مداوم همراه بوده و بخشی از نیروی کار خود را به بخش صنعت و خدمات واگذار کرده است. مهاجرت روستائینان به شهرها و کاهش جمعیت روستانشین طی این سال‌ها را می‌توان به عنوان یکی از عوامل موثر در کاهش سهم شاغلان بخش کشاورزی استان نام برد.

به عقیده کلارک کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی و سایر بخش‌های ابتدایی تولید در یک جامعه در حال توسعه، در ابتدا با افزایش سهم بخش صنعت همراه است ولی در مراحل بعدی با افزایش نسبی در بخش خدمات نسبت به بخش صنعت ادامه می‌یابد. اگرچه طی این سال‌ها بیشترین میزان اشتغال استان آذربایجان شرقی به بخش صنعت اختصاص داشته است ولی بررسی‌ها نشان می‌دهد سهم اشتغال بخش‌های خدمات و صنعت طی این سال‌ها تفاوت اندکی باهم داشته‌اند و از سال ۱۳۸۶ سهم بخش صنعت روند نزولی و سهم بخش خدمات روند صعودی داشته است اگرچه در سال ۱۳۹۰ این روند معکوس شده است.

کاهش حمایت‌های موثر از بخش کشاورزی از جمله تعیین قیمت خرید تضمینی نامناسب برای محصولات که تثبیت و رشد تولید آنها نیاز به سازوکار قیمت تضمینی دارد و عدم توجه به مکانیزاسیون و افزایش بازدهی بخش کشاورزی برای ایجاد ارزش افزوده بالا و به صرفه نمودن فعالیت‌های کشاورزی نیز از دلایل عمده دیگر برای افت ارزش تولیدات بخش کشاورزی و کاهش سهم اشتغال آن در کشور می‌باشد.

کمبود امکانات رفاهی و معیشتی در روستاها و سایر زیرساخت‌های لازم از جمله راه مناسب و امثال آن از دیگر عوامل انگیزشی برای مهاجرت روستائیان به شهرها می‌باشد.

۳- وضعیت بیکاری استان آذربایجان شرقی

۳-۱- نرخ بیکاری استان^۳

نرخ بیکاری عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰

$$۱۰۰ * (\text{جمعیت فعال} / \text{جمعیت بیکار}) = \text{نرخ بیکاری}$$

نیروی کار همانند سایر مسائل اقتصادی، دارای دو بخش عرضه و تقاضا است. بخش عرضه متاثر از تحولات جمعیتی و بخش تقاضا متاثر از میزان فعالیت و رشد بخش‌های مختلف اقتصادی است. با توجه به اینکه اشتغال تابعی از سرمایه‌گذاری و تولید است بنابراین نیازمند یک برنامه‌ریزی بلندمدت و قابل اجرا می‌باشد. باید توجه نمود که داشتن برنامه‌ای مشخص برای مهار جمعیت و نیز ایجاد انواع تسهیلات جهت سرمایه‌گذاری برای حل مشکل اشتغال کافی نیست، بلکه چگونگی بهره‌گیری از سرمایه‌گذاری و افزایش بهره‌وری نیروی کار عمده‌ترین مسئله‌ای است که باید مورد توجه قرار بگیرد.

۳- برخی از مطالب این بخش از مقالات زیر اقتباس شده است:

- آزادسازی اقتصادی و تورم: یک تحلیل بین کشوری، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، احد جعفری صمیمی- محمود محمودزاده- لیلا شادابی، تابستان ۱۳۸۸
- بررسی تأثیر ساختارهای جمعیتی در روند اشتغال و بیکاری استان ایلام و مقایسه آن با سطح کشوری، فصلنامه جمعیت شماره ۷۶۱۷۵، اسحاق قیصریان
- اثرسریز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اشتغال ماهر و غیرماهر بخش خدمات ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۵۶، اکبر کمیجانی، صالح قویدل

جدول ۹- مقایسه نرخ بیکاری استان آذربایجان شرقی و کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۰ (درصد)

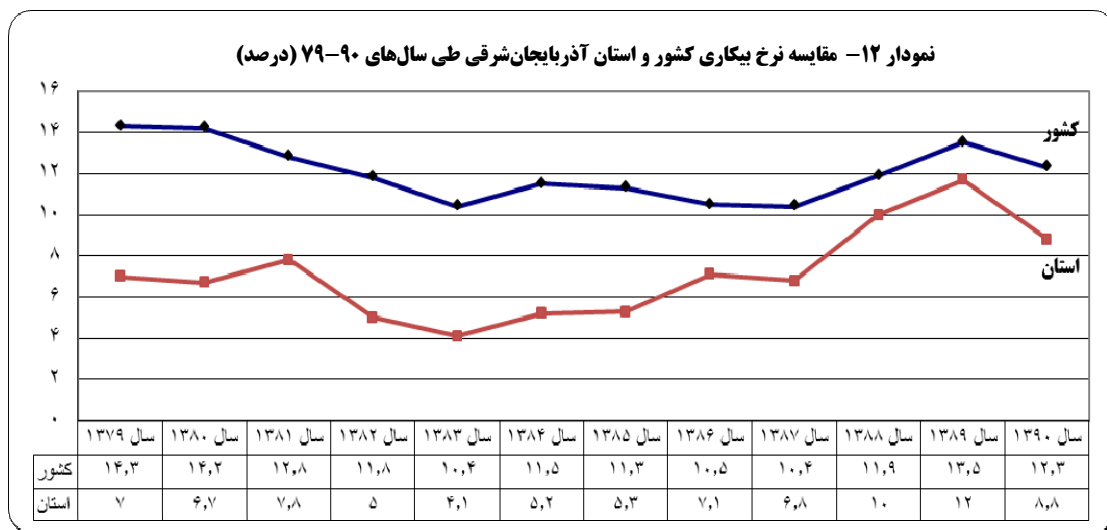
رتبه استان در کشور	استان آذربایجان شرقی	کشور	سال
۲۸	۷	۱۴/۳	سال ۱۳۷۹
۲۸	۶/۷	۱۴/۲	سال ۱۳۸۰
۲۸	۷/۸	۱۲/۸	سال ۱۳۸۱
۲۸	۵	۱۱/۸	سال ۱۳۸۲
۲۸	۴/۱	۱۰/۴	سال ۱۳۸۳
۳۰	۵/۲	۱۱/۵	سال ۱۳۸۴
۳۰	۵/۳	۱۱/۳	سال ۱۳۸۵
۳۰	۷/۱	۱۰/۵	سال ۱۳۸۶
۲۹	۶/۸	۱۰/۴	سال ۱۳۸۷
۲۲	۱۰	۱۱/۹	سال ۱۳۸۸
۱۸	۱۱/۷	۱۳/۵	سال ۱۳۸۹
۲۷	۸/۸	۱۲/۳	سال ۱۳۹۰

- منبع: مرکز آمار ایران

بررسی نرخ بیکاری استان نشان می‌دهد که اگرچه طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ نرخ بیکاری استان حالت نوسانی داشته است اما از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹ روندی افزایشی را طی کرده است به‌طوری که از ۴/۱ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۱۱/۷ درصد در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است و در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ نرخ بیکاری استان دو رقمی شده است. نرخ بیکاری استان در سال ۱۳۹۰ به ۸/۸ درصد کاهش یافته است و در این سال دارای رتبه ۲۷ کشوری می‌باشد.

مقایسه نموداری نرخ بیکاری استان با نرخ بیکاری کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که نرخ بیکاری استان کمتر از میزان کشوری می‌باشد ولی از سال ۱۳۸۷ با افزایش نرخ بیکاری استان آذربایجان شرقی، فاصله نرخ بیکاری این استان با میزان کشوری کاهش یافته

است. البته دلیل عمده پایین بودن نرخ بیکاری در استان آذربایجان شرقی بالا بودن نرخ مهاجرت از استان می باشد.

عوامل فراوانی در اشتغال و افزایش نرخ بیکاری تاثیر می گذارند که از عمده ترین آنها می توان به موارد زیر اشاره کرد: ساختار اقتصادی کشور، ساختار جمعیتی و نرخ رشد زیاد جمعیت، مهاجرت روستاییان به شهرها و در نتیجه افزایش نسبت شهرنشینی و کاهش جمعیت روستانشین، تورم و میزان سرمایه گذاری داخلی و خارجی.

علت افزایش نرخ بیکاری در کشور و استان را می توان در دو پدیده مستقل بررسی کرد. یکی افزایش جمعیت فعال و مستعد کار که به دلیل تغییر در ساختارهای سنی جمعیت است و دیگری چگونگی فرصت های شغلی ایجاد شده برای نیروی کار.

ساختار سنی و تحولات جمعیتی یکی از عوامل موثر بر روند اشتغال و نیروی کار می باشد. تحقیقات نشان می دهد که به منظور مطالعه وضعیت اشتغال و بیکاری در جامعه باید به ترکیب و

ساختار سنی جمعیت توجه نموده و برای پیشگیری از مشکلات مربوط به اشتغال و بیکاری باید متناسب با رشد جمعیتی برنامه‌ریزی نمود. تعداد جمعیت فعال، غیر فعال، شاغل و بیکار در اثر تغییر ساختارهای سنی جمعیت دستخوش تغییرات می‌شوند. تغییر ساختار سنی جمعیت از طریق تغییر در جمعیت فعال (تولیدکننده) و جمعیت غیرفعال (مصرف‌کننده) می‌تواند تاثیر مهمی بر وضعیت اشتغال و بیکاری داشته باشد.

میزان سرمایه‌گذاری خارجی یکی دیگر از عوامل موثر بر اشتغال می‌باشد. از نظر مبانی نظری و براساس تابع تقاضای نیروی کار رشد مبادلات مالی و جریان سرمایه بین کشورها بر اشتغال و بازار کار تاثیر می‌گذارد، به این صورت که ورود سرمایه و در نتیجه سرمایه‌گذاری جدید منجر به رشد تولید و در نهایت افزایش تقاضا برای نیروی کار خواهد شد و برعکس خروج سرمایه، سرمایه‌گذاری و تقاضا برای نیروی کار را کاهش می‌دهد.

تورم نیز یکی دیگر از عوامل موثر بر میزان اشتغال در یک جامعه می‌باشد. طبق نظریه تورم فشار هزینه کینز، در اثر افزایش هزینه‌های تولید قیمت‌ها افزایش پیدا می‌کند بنابراین از میزان تولید کاسته شده و اشتغال کم می‌شود. این نوع تورم به عنوان تورم رکودی شناخته می‌شود که در این نوع تورم اگر طی سیاست‌های پولی و مالی، تقاضا افزایش پیدا کند قیمت‌ها بیشتر افزایش می‌یابند و درخواست دستمزد بیشتری پدید می‌آید و مارپیچ دستمزد- قیمت پدیدار می‌گردد. همچنین تورم ناشی از قیمت مواد اولیه نیز مانند تورم ناشی از دستمزد، به تورم رکودی منجر شده و باعث کاهش اشتغال می‌شود، چرا که در کنار افزایش قیمت‌ها، تولید کاهش پیدا می‌کند و موجب کاهش اشتغال می‌شود.

۲-۳- نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت)

نرخ مشارکت اقتصادی عبارت است از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ ساله و بیش‌تر (یا ۱۵ ساله و بیش‌تر) به جمعیت در سن کار ۱۰ ساله و بیش‌تر (یا ۱۵ ساله و بیش‌تر) ضرب در ۱۰۰.

$$۱۰۰ * (\text{جمعیت } ۱۰ \text{ ساله و بیش‌تر} / \text{جمعیت فعال } ۱۰ \text{ ساله و بیش‌تر}) = \text{نرخ مشارکت اقتصادی}$$

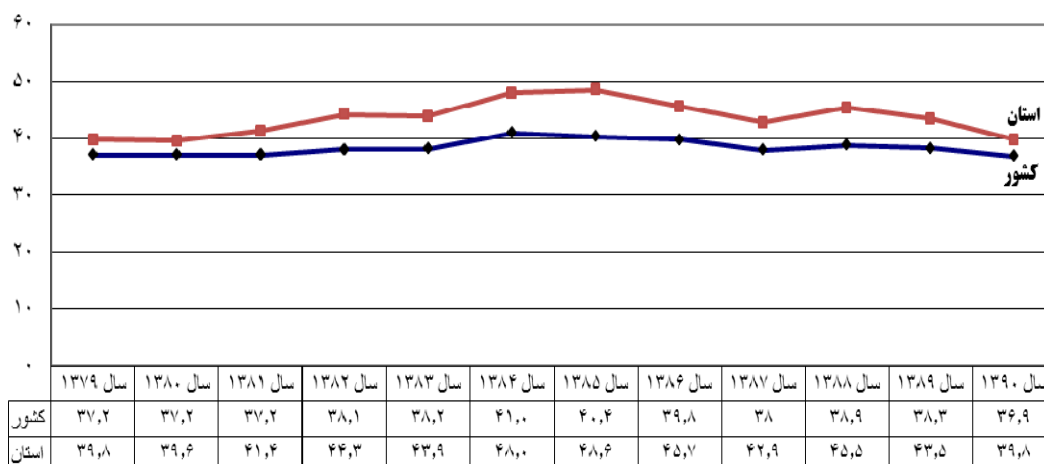
طی سال‌های ۷۹-۹۰ نرخ مشارکت اقتصادی استان آذربایجان شرقی همواره بیش‌تر از میزان کشوری می‌باشد. در سال ۱۳۹۰ نرخ مشارکت اقتصادی استان ۳۹/۸ درصد و نرخ مشارکت کشوری ۳۶/۹ درصد بوده است.

جدول ۱۰- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی استان آذربایجان شرقی و کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۰ (درصد)

سال	کشور	استان آذربایجان شرقی	رتبه استان در کشور
سال ۱۳۷۹	۳۷/۲	۳۹/۸	۵
سال ۱۳۸۰	۳۷/۲	۳۹/۶	۵
سال ۱۳۸۱	۳۷/۲	۴۱/۴	۳
سال ۱۳۸۲	۳۸/۱	۴۴/۳	۱
سال ۱۳۸۳	۳۸/۲	۴۳/۹	۲
سال ۱۳۸۴	۴۱	۴۸	۱
سال ۱۳۸۵	۴۰/۴	۴۸/۶	۱
سال ۱۳۸۶	۳۹/۸	۴۵/۷	۱
سال ۱۳۸۷	۳۸	۴۲/۹	۳
سال ۱۳۸۸	۳۸/۹	۴۵/۵	۲
سال ۱۳۸۹	۳۸/۳	۴۳/۵	۳
سال ۱۳۹۰	۳۶/۹	۳۹/۸	۵

- منبع: مرکز آمار ایران

نمودار ۱۳- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۷۹-۹۰ (درصد)

بررسی نموداری نرخ مشارکت استان و مقایسه آن با رقم سایر استان‌ها نشان می‌دهد از سال ۱۳۸۶ نرخ مشارکت استان روندی کاهشی نسبت به سایر استان‌ها داشته است به‌طوری‌که از رتبه اول کشوری طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ به رتبه پنجم کشوری در سال ۱۳۹۰ تنزل پیدا کرده است.

۴- وضعیت تورم استان

در سال ۱۳۹۰ نرخ تورم استان آذربایجان شرقی ۲۴/۰۵ درصد اعلام شده است که این میزان بیشتر از نرخ تورم ۲۱/۵ درصدی کل کشور می‌باشد و در بین سایر استان‌ها در رتبه هفتم کشوری قرار دارد.

جدول ۱۱- نرخ تورم و شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری

کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰

شرح	کشور		استان آذربایجان شرقی	
	شاخص کل	درصد تغییر سالانه (نرخ تورم)	شاخص کل	درصد تغییر سالانه (نرخ تورم)
رتبه نرخ تورم استان در کل کشور				
سال ۱۳۸۰	۶۴/۸۱	۱۱/۴	۶۶/۱۷	۸/۷۹
سال ۱۳۸۱	۷۵/۰۵	۱۵/۸	۷۶/۱۰	۱۵
سال ۱۳۸۲	۸۶/۷۸	۱۵/۶	۸۷/۷۱	۱۵/۳۰
سال ۱۳۸۳	۱۰۰	۱۵/۲	۱۰۰	۱۴
سال ۱۳۸۴	۱۱۰/۴۰	۱۰/۴	۱۰۹/۳۲	۹/۳۰
سال ۱۳۸۵	۱۲۳/۵۰	۱۱/۹	۱۲۴/۳۰	۱۴/۱۰
سال ۱۳۸۶	۱۴۶/۲۰	۱۸/۴	۱۴۷/۶۰	۱۸/۷۰
سال ۱۳۸۷	۱۸۳/۳۰	۲۵/۴	۱۸۱/۵۰	۲۳
سال ۱۳۸۸	۲۰۳	۱۰/۸	۲۰۳/۵۰	۱۲/۱۰
سال ۱۳۸۹	۲۲۸/۱۹	۱۲/۴	۲۳۳/۵۲	۱۴/۷۰
سال ۱۳۹۰	۲۷۷/۲۱	۲۱/۵	۲۸۹/۶۶	۲۴/۰۵

- منبع اعداد شاخص: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

- اعداد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی بر اساس سال پایه ۱۳۸۳ می‌باشد.

جدول ۱۲- مقایسه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی گروه‌های اصلی

در مناطق شهری کشور و استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰

استان آذربایجان شرقی			کشور			شرح
رتبه نرخ تورم هر گروه	نرخ تورم هر گروه در سال ۹۰	شاخص کل هر گروه	رتبه نرخ تورم هر گروه	نرخ تورم هر گروه در سال ۹۰	شاخص کل هر گروه	
۱	۲۹/۶۳	۳۴۵/۷۳	۲	۲۵/۹۴	۳۳۰/۰۲	۱- خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها
۱۱	۹/۶۵	۲۳۰/۱۸	۱۱	۶/۳۹	۲۳۷/۶۳	۲- دخانیات
۳	۲۴/۹۵	۲۵۱/۷۸	۳	۲۲/۱۵	۲۴۵/۳۶	۳- پوشاک و کفش
۵	۱۹/۳۰	۲۶۵/۹۴	۶	۱۸/۲۶	۲۷۹/۳۴	۴- مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۸	۱۸/۶۶	۲۵۵/۳۷	۵	۱۸/۴۳	۲۴۱/۲۳	۵- اثاث و لوازم و خدمات مورد استفاده در خانه
۴	۲۰/۵۸	۳۲۵/۲۸	۸	۱۷/۱۹	۳۱۷/۵۱	۶- بهداشت و درمان
۲	۲۶/۹۲	۲۴۷/۴۵	۱	۲۷/۵۹	۲۳۱/۲۴	۷- حمل و نقل
۱۲	۰/۲۲	۹۸/۵۱	۱۲	۱/۸۰	۹۸/۸۸	۸- ارتباطات
۹	۱۴/۹۶	۱۷۲/۷۳	۹	۱۴/۳۹	۱۸۵/۴۵	۹- تفریح و امور فرهنگی
۱۰	۱۲/۲۰	۲۵۹/۴۶	۱۰	۱۴	۲۷۹/۶۵	۱۰- تحصیل
۷	۱۸/۸۱	۳۱۴/۲۸	۷	۱۸	۳۰۰/۴۸	۱۱- رستوران و هتل
۶	۱۹/۱۳	۲۷۰/۱۶	۴	۲۱/۹۷	۲۸۶/۲۸	۱۲- کالا و خدمات متفرقه
-	۲۴/۰۵	۲۸۹/۶۶	-	۲۱/۴۸	۲۷۷/۲۱	شاخص کل

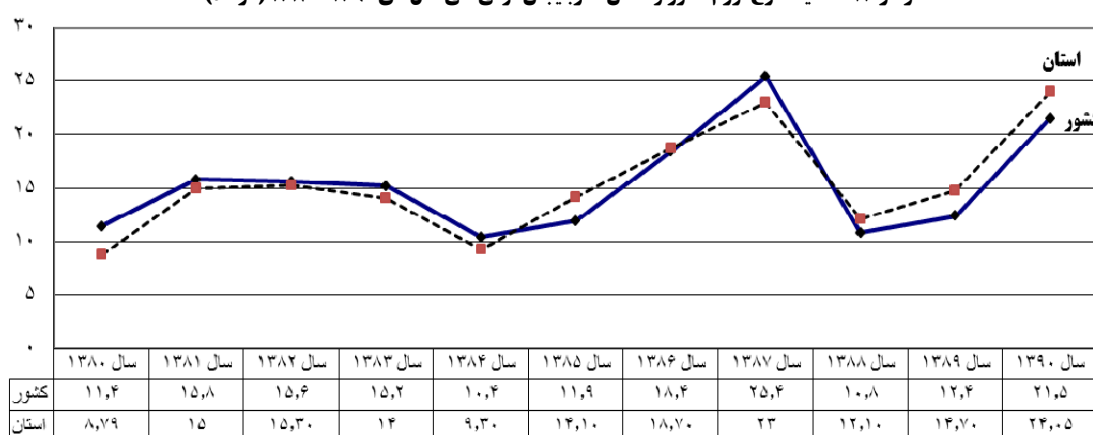
- منبع اعداد شاخص: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

- اعداد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی بر اساس سال پایه ۱۳۸۳ می‌باشد.

بیشترین میزان افزایش شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی سال ۱۳۹۰ نسبت به سال قبل در بین گروه‌های اصلی در استان آذربایجان شرقی با ۲۹/۶۳ درصد رشد به گروه خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و کمترین میزان افزایش با ۰/۲۲ درصد رشد به گروه ارتباطات اختصاص داشته است. پس از گروه خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها بیشترین میزان نرخ تورم به گروه‌های حمل و نقل، پوشاک و کفش، بهداشت و درمان و مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها اختصاص دارد.

با توجه به اینکه ضریب اهمیت شاخص‌های مزبور در تشکیل شاخص کل به ترتیب ۲۸/۴۹، ۱۱/۹۷، ۶/۲۲، ۵/۵۴ و ۲۸/۶ درصد می‌باشد، بنابراین می‌توان گفت تقریباً ۸۰/۸۲ درصد از افزایش نرخ تورم ناشی از افزایش شاخص قیمت این پنج گروه اصلی کالا و خدمات مصرفی می‌باشد.

نمودار ۱۴- مقایسه نرخ تورم کشور و استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰ (درصد)

بررسی‌ها نشان می‌دهد که مهمترین عوامل موثر بر تورم در اقتصاد کشور عبارتند از: حجم مخارج دولت، تامین کسری بودجه دولت از طریق استقراض از بانک مرکزی و به دنبال آن افزایش حجم نقدینگی، درآمدهای نفتی، میزان واردات، نوسانات و رشد نرخ ارز، کاهش ارزش پول ملی، افزایش ریسک مربوط به فعالیتهای مولد اقتصادی، افزایش قیمت‌های جهانی، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، کمبود زیربناها و زیرساختارهای اقتصادی، گستردگی بخش دولتی، تضعیف بخش خصوصی، قوانین و مقررات بازدارنده فعالیتهای تولیدی بخش خصوصی، گستردگی بخش خدمات نامتناسب با نیازهای جامعه، گسترش بی‌رویه و شدید شهرنشینی.

۵- وضعیت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی استان آذربایجان شرقی^۴

جدول ۱۳- سرمایه‌گذاری (داخلی و خارجی) استان به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی در سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰

ردیف	بخش‌های اقتصادی	مبلغ سرمایه‌گذاری داخلی (میلیارد ریال)	مبلغ سرمایه‌گذاری خارجی (میلیون دلار)	تعداد پروژه	تعداد اشتغال	وضعیت سرمایه‌گذاری استان در سال ۱۳۸۹
۱	کشاورزی و صنایع تبدیلی	۲۵۸	۰	۴,۳۲۱	۱,۳۱۳	
۲	گردشگری	۱۱,۱۰۰	۱/۰۴	۲۴۲	۷۵۱	
۳	صنعت	۱۴,۲۳۳	۳۵/۷۸	۶۹۴	۱۰,۲۲۴	
۴	معادن	۲۳۱	۰	۶۰	۸۲۴	
۵	خدمات (ورزش و جوانان)	۱۶۶	۰	۴۰	۱۲۲	
۶	زیربنایی (فرودگاه - راه و شهرسازی - نوسازی مدارس - آب و فاضلاب روستایی - آب و فاضلاب شهری)	۲۲,۲۹۳	۰	۱۰,۷۲۰	۱۴,۱۳۲	
۷	انرژی (گاز - توزیع برق آذربایجان شرقی - فرآورده‌های نفتی)	۱,۰۳۶	۲/۷۱	۱,۹۸۸	۲,۶۱۸	
مجموع سرمایه‌گذاری استان در سال ۱۳۸۹		۴۹,۳۱۷	۳۹/۵۳	۱۸,۰۶۵	۲۹,۹۸۴	
ردیف	بخش‌های اقتصادی	مبلغ سرمایه‌گذاری داخلی (میلیارد ریال)	مبلغ سرمایه‌گذاری خارجی (میلیون دلار)	تعداد پروژه	تعداد اشتغال	وضعیت سرمایه‌گذاری استان در سال ۱۳۹۰
۱	کشاورزی و صنایع تبدیلی	۳۸۲	۰	۵,۶۵۴	۴,۶۳۴	
۲	گردشگری	۱۶,۲۹۷	۲۳۰	۲۳۹	۲,۹۹۹	
۳	صنعت	۶,۶۶۲	۹۷/۹۵	۶۳۸	۶,۳۸۹	
۴	معادن	۳۳۸	۰	۳۰	۳۴۰	
۵	خدمات (ورزش و جوانان)	۲۳۷	۰	۳۹	۱۳۴	
۶	زیربنایی (فرودگاه - راه و شهرسازی - نوسازی مدارس - آب و فاضلاب روستایی - آب و فاضلاب شهری)	۲۸,۹۴۸	۰	۱۰,۹۸۶	۱۵,۵۳۹	
۷	انرژی (گاز - توزیع برق آذربایجان شرقی - فرآورده‌های نفتی)	۱,۰۶۵	۷۲/۴۰	۲,۶۶۳	۳,۲۴۶	
مجموع سرمایه‌گذاری استان در سال ۱۳۹۰		۵۳,۹۲۸	۴۰۰/۳۵	۲۰,۲۴۹	۳۳,۲۸۱	

منبع: دستگاه‌ها و سازمان‌های استان آذربایجان شرقی، مرکز خدمات سرمایه‌گذاری خارجی استان آذربایجان شرقی

۴- برخی از مطالب این بخش از مقاله زیر اقتباس شده است:

- اثرسریز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اشتغال ماهر و غیرماهر بخش خدمات ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۵۶، اکبر کمیجانی، صالح قوبدل

در سال ۱۳۸۹ در استان آذربایجان شرقی ۴۹,۳۱۷ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری داخلی صورت گرفته است که با ۹/۳۵ درصد رشد به ۵۳,۹۲۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

در سال ۱۳۸۹ رقم مصوب سرمایه‌گذاری خارجی استان ۳۹/۵۳ میلیون دلار بوده است که به ۴۰۰/۳۵ میلیون دلار در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی صورت گرفته برای استان در سال ۱۳۸۹ شامل ۱۸,۰۶۵ پروژه با اشتغال ۲۹,۹۸۴ نفر و در سال ۱۳۹۰ شامل ۲۰,۲۴۹ پروژه با اشتغال ۳۳,۲۸۱ می‌باشد.

بیشترین میزان سرمایه‌گذاری داخلی استان در سال ۱۳۸۹ با ۲۲,۲۹۳ میلیارد ریال و در سال ۱۳۹۰ با ۲۹,۸۰۲ میلیارد ریال به بخش زیربنایی (فرودگاه - راه و شهرسازی - نوسازی مدارس - آب و فاضلاب روستایی - آب و فاضلاب شهری) اختصاص دارد.

بیشترین میزان رقم مصوب سرمایه‌گذاری خارجی استان در سال ۱۳۸۹ با ۳۵/۷۸ میلیون دلار و در سال ۱۳۹۰ با ۹۷/۹۵ میلیون دلار به بخش صنعت اختصاص دارد.

در اقتصاد کنونی جریان سرمایه بین کشورها، به دو صورت انجام می‌گیرد:

۱- جریان سرمایه به صورت پرتفولیو (سرمایه‌گذاری در سبد دارایی) که به طور عمده با توجه به اختلاف در نرخ‌های بهره بین کشورها صورت می‌گیرد، بنابراین جریان سرمایه به سوی کشورهایی خواهد بود که دارای نرخ بهره‌ی بالاتری می‌باشند. این نوع جریان سرمایه بین کشورها به بسیاری از متغیرهای اقتصادی، سیاسی و ... از جمله نرخ ارز نیز بستگی دارد.

۲- جریان سرمایه به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی صورت می‌گیرد که در این روش سرمایه‌گذاران خارج از کشور سرمایه‌های خود را به صورت فیزیکی در ماشین‌آلات، زمین و ...

به کار می گیرند. عوامل عمده ای که بر جذب سرمایه گذاری های مستقیم خارجی مؤثر می باشند عبارتند از: امنیت سرمایه، سوددهی، بازار کشور میزبان و فراوانی نیروی کار ارزان و کارآمد.

در پی بحران مالی سال ۱۹۹۷ میلادی گروهی از کشورهای در حال توسعه، سرمایه های فراوانی را که با آزادسازی بازارهای مالی به صورت پرتفولیو جذب نموده بودند به علت باز بودن بازار سرمایه و عدم توانایی در کنترل مناسب سرمایه های داخل کشور، از دست دادند. در اثر این بحران مالی اقتصاددانانی از قبیل فیشر، راما، لعل و ... به این نتیجه رسیدند که مناسب ترین روش جذب سرمایه گذاری خارجی، جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی است.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی به دو صورت انجام می گیرد:

۱- سرمایه گذاری مستقیم خارجی افقی: این نوع سرمایه گذاری مستقیم خارجی به طور عمده در میان کشورهای پیشرفته صنعتی که از نظر امکانات تولیدی و موجودی عوامل یکسان اند تعریف می شود. در این حالت با ایجاد بنگاه های جدید در دیگر کشورها توسط شرکت های چند ملیتی، به جای صادرات کالا یا خدمات، انتقال خود بنگاه انجام می گیرد. این حرکت به بازار کشور مقابل و اجتناب از هزینه تجارت بستگی دارد.

۲- سرمایه گذاری مستقیم خارجی عمودی: این نوع سرمایه گذاری مستقیم خارجی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و بین کشورهایی انجام می گیرد که از نظر امکانات تولید و موجودی عوامل یکسان نیستند. سرمایه گذاری مستقیم خارجی عمودی، در صورتی اتفاق می افتد که یک صنعت به دو عامل نیروی کار ماهر و نیروی کار غیرماهر نیاز داشته باشد. در این حالت انتقال بخشی از کارخانه (که نیازمند نیروی کار غیرماهر است) به کشوری که دارای نیروی کار غیرماهر فراوان و ارزان است سودمند خواهد بود.

۶- بررسی وضعیت طرح‌های عمرانی دولت

در سال ۱۳۹۰ کل اعتبارات عمرانی پرداختی در استان آذربایجان شرقی ۴۶۵۵ میلیارد ریال می‌باشد که از این میزان ۱۷۷۷ میلیارد ریال (۳۸/۱۷ درصد) به اعتبارات عمرانی استانی اختصاص دارد.

کل اعتبارات عمرانی پرداختی در استان در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۹ دارای ۴/۷۱ درصد کاهش بوده است که در این میان پرداختی اعتبارات عمرانی استانی ۱۷/۸۵ درصد کاهش داشته است.

جدول ۱۴- وضعیت اعتبارات عمرانی پرداختی استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰
(ارقام بر حسب میلیارد ریال)

شرح	استانی	دانشگاهها	ملی استانی شده	سایر ردیفها	کل پرداختی
سال ۱۳۸۵	۱,۲۷۴	۲۰۴	۵۵۰	۲۹۵	۲,۳۲۴
سال ۱۳۸۶	۱,۳۳۰	۲۵۵	۷۷۳	۲۴۵	۲,۶۰۳
سال ۱۳۸۷	۱,۷۷۰	۶۸	۱,۲۸۳	۵۱۰	۳,۶۳۱
سال ۱۳۸۸	۱,۶۷۱	۳۷۴	۰	۹۳۹	۲,۹۸۴
سال ۱۳۸۹	۲,۱۶۳	۱۱۰	۵۵۳	۲,۰۵۹	۴,۸۸۵
سال ۱۳۹۰	۱,۷۷۷	۲۰۷	۹۲۲	۱,۷۵۰	۴,۶۵۵

منبع: خزانه معین استان آذربایجان شرقی

۷- وضعیت توازن بودجه‌ای استان (کسری - مازاد)^۵

میزان کسری یا مازاد بودجه به صورت اختلاف بین پرداخت‌های دولت و درآمدها اندازه‌گیری می‌شود. در طرف درآمدها، اقلام مربوط به درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز، مالیات‌ها، فروش ارز، انحصار و مالکیت دولت، فروش کالاها و خدمات، بهره دریافتی بابت وام‌های پرداختی دولت به خارج و غیره لحاظ می‌شود. طرف مخارج نیز شامل پرداخت‌های جاری و عمرانی و کمک‌های بلاعوض می‌باشد.

طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ استان آذربایجان شرقی با کسری بودجه مواجه بوده است و کمترین میزان کسری بودجه استان با ۶ میلیارد ریال به سال ۱۳۸۷ اختصاص دارد. از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۰ استان آذربایجان شرقی مازاد بودجه داشته است.

جدول ۱۵- وضعیت توازن بودجه‌ای استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰

(ارقام بر حسب میلیارد ریال)

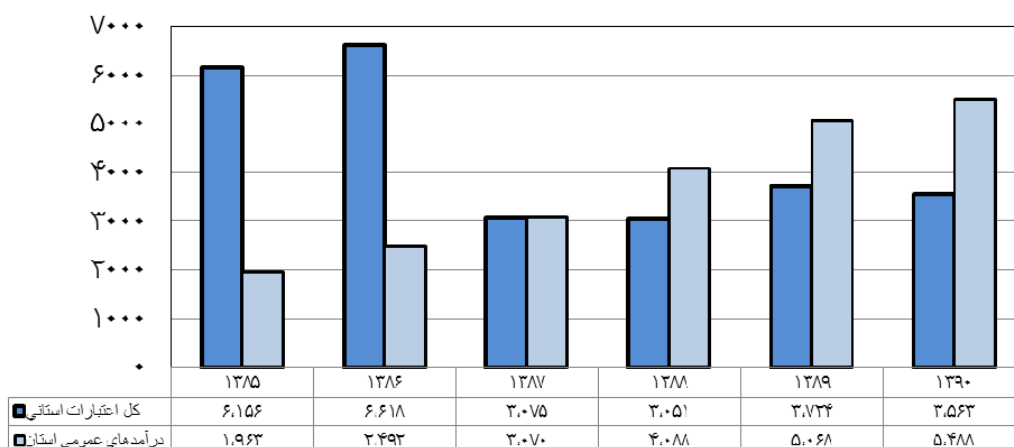
سال	درآمدهای عمومی استانی	پرداختی اعتبارات جاری استانی	پرداختی اعتبارات عمرانی استانی	توازن بودجه‌ای استان	نوع وضعیت توازن بودجه‌ای استان
سال ۱۳۸۵	۱,۹۶۳	۴,۸۸۲	۱,۲۷۴	-۴,۱۹۳	کسری بودجه
سال ۱۳۸۶	۲,۴۹۲	۵,۲۸۸	۱,۳۳۰	-۴,۱۲۷	کسری بودجه
سال ۱۳۸۷	۳,۰۷۰	۱,۳۰۵	۱,۷۷۰	-۶	کسری بودجه
سال ۱۳۸۸	۴,۰۸۸	۱,۳۸۰	۱,۶۷۱	۱,۰۳۷	مازاد بودجه
سال ۱۳۸۹	۵,۰۶۸	۱,۵۶۱	۲,۱۶۳	۱,۳۴۴	مازاد بودجه
سال ۱۳۹۰	۵,۴۸۸	۱,۷۸۶	۱,۷۷۷	۱,۹۲۵	مازاد بودجه

- منبع ارقام خام درآمد و اعتبارات: خزانه معین استان آذربایجان شرقی

۵- برخی از مطالب این بخش از مقاله زیر اقتباس شده است:

- بررسی ریشه‌های مالی تورم در ایران، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، بهار ۱۳۸۹، ابراهیم حسینی نسب و مهدیه رضاقلی‌زاده

نمودار ۱۵- مقایسه میزان اعتبارات پرداختی استانی و درآمدهای عمومی استان طی سال‌های ۹۰-۸۵ (میلیارد ریال)

همان‌طور که در نمودار فوق و ارقام جدول ۱۵ مشاهده می‌شود علت اینکه استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ مزاد بودجه داشته است ناشی از افزایش درآمدهای عمومی استان نمی‌باشد بلکه کاهش اعتبارات پرداختی استانی از ۶۶۱۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۶ به ۳۰۷۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ و ادامه این روند کاهشی برای اعتبارات پرداختی استانی موجب گردیده تا درآمدهای استانی در مقایسه با اعتبارات پرداختی استانی رقم بیشتری داشته باشد و همین امر باعث شده است چنین به نظر بیاید که استان آذربایجان شرقی از سال ۱۳۸۸ دارای مزاد بودجه است.

لازم به یادآوری است که در محاسبه کسری بودجه، درآمدهای عمومی استانی با میزان پرداختی اعتبارات استانی مقایسه شده و اعتبارات مربوط به دانشگاه‌ها، سایر ردیف‌های متفرقه و اعتبارات ملی استانی شده محاسبه نشده است. در صورتی که با احتساب تمام ردیف‌های اعتبارات (از قبیل اعتبارات استانی، اعتبارات دانشگاه‌ها، اعتبارات ردیف‌های متفرقه و اعتبارات دستگاه‌های ملی

استانی شده) در محاسبه پرداختی‌های اعتبارات استان و مقایسه آن با کل درآمدهای وصولی استان (شامل درآمدهای عمومی استانی، درآمدهای ملی و درآمدهای ملی خاص)، نه تنها استان آذربایجان شرقی دارای مازاد بودجه نمی‌باشد بلکه در این صورت میزان کسری بودجه استان در سال ۱۳۸۵ رقم ۵۸۶۶ میلیارد ریال می‌باشد و با روندی نسبتاً ثابت و با رشد ۰/۷۹ درصدی به ۵۹۱۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ افزایش پیدا می‌کند.

سیاست کسری بودجه، فزونی گرفتن برنامه‌ریزی شده مخارج نسبت به درآمدها می‌باشد. در کشورهای در حال توسعه، عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و کمبود عرضه کل سبب استفاده از سیاست کسری بودجه می‌گردد. یکی از ویژگی‌های کشورهای در حال توسعه این است که به دلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و ساختار آنها، سرمایه بخش خصوصی بسیار ناچیز است. بنابراین، وظیفه افزایش نرخ سرمایه‌گذاری‌های خالص در اقتصاد بر عهده دولت می‌باشد. اما به دلیل کمبود منابع سرمایه‌ای برای سرمایه‌گذاری، دولت مجبور می‌شود از سیاست کسری بودجه بهره بگیرد. بدین طریق می‌توان برای توسعه اقتصادی و سرمایه‌گذاری در طرح‌های اقتصادی و اجتماعی نظیر بیمارستان، مدرسه، راه‌آهن و ... از این روش استفاده نمود. آثار اقتصادی کسری بودجه دولت به چگونگی به‌وجود آمدن کسری بودجه، نحوه تامین مالی آن و شرایط اقتصاد کلان بستگی دارد.

نحوه تامین مالی کسری بودجه یکی از عواملی است که در بررسی آثار اقتصادی کسری بودجه مد نظر قرار می‌گیرد. برای تامین کسری بودجه و منابعی که در دسترس دولت‌ها قرار دارد، سه روش متداول وجود دارد که عبارتند از:

۱- استقراض از نظام بانکی

اگر کسری بودجه از این طریق تامین شود به دلیل افزایش نقدینگی و به دنبال آن افزایش تقاضای کل، این امر می‌تواند آثار نامناسب اقتصادی مانند تورم به همراه داشته باشد.

۲- استقراض داخلی (انتشار اوراق قرضه)

اگر کسری بودجه از طریق استقراض داخلی (انتشار اوراق قرضه) - که به مفهوم افزایش تقاضای دولت برای اعتبار قابل دسترسی در جامعه است - تامین شود، باعث افزایش نرخ بهره در جامعه شده و به دنبال آن سرمایه‌گذاری بخش خصوصی کاهش می‌یابد. البته این امر در کشورهایی که بازار اوراق قرضه پیشرفته‌ای دارند و دولت‌ها برای کسری بودجه خود از فروش اوراق قرضه استفاده می‌کنند بیشتر اتفاق می‌افتد.

۳- استقراض از منابع خارجی (استقراض از موسسات پولی بین‌المللی، استقراض از دولت‌های خارجی و استقراض از بخش خصوصی خارجی)

اگر تامین کسری بودجه از طریق استقراض خارجی صورت بگیرد ممکن است به کسری حساب جاری و یا گاهی به بحران بدهی خارجی منجر شود.

۸- سیستم بانکی استان آذربایجان شرقی

جدول زیر بر اساس آمار ارائه شده در فصلنامه بانک در مقطع پایان سال ۱۳۹۰ بر اساس اطلاعات بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد، تهیه گردیده است که این بانک‌ها عبارتند از: ملی، کشاورزی، پست‌بانک، مسکن، صنعت و معدن، سپه، توسعه صادرات، ملت، صادرات، تجارت و رفاه.

جدول ۱۶- جدول مقایسه سپرده‌های جذب شده، تسهیلات اعطایی، تعداد دستگاه‌های ATM، پرسنل و شعب بانک‌های دولتی و بانک‌های دارنده سهام دولتی در استان آذربایجان شرقی

ردیف	عنوان شاخص	واحد	مانده ۱۳۸۹/۱۲/۲۹	مانده ۱۳۹۰/۱۲/۲۸	سهام از کل کشور (درصد)	رتبه استان در سال ۱۳۹۰	درصد رشد نسبت به سال قبل
۱	مانده کل سپرده	میلیارد ریال	۷۴,۶۱۹	۷۷,۹۴۹	۲/۸۱	۶	۴/۴۶
۲	مانده کل تسهیلات اعطایی	میلیارد ریال	۷۷,۰۱۴	۸۶,۸۱۴	۳/۰۵	۶	۱۲/۷۲
۳	تعداد دستگاه‌های ATM	تعداد	۷۱۴	۹۲۶	۴/۰۵	۸	۲۹/۶۹
۴	تعداد پرسنل	نفر	۶,۸۲۸	۶,۶۷۵	۳/۸۶	۷	-۲/۲۴
۵	تعداد شعب	تعداد	۷۳۷	۷۳۸	۴/۴۸	۶	۰/۱۴
۶	سرنانه مانده کل سپرده به پرسنل بانک‌ها	میلیارد ریال	۱۰/۹۳	۱۱/۶۸	-	۱۲	۶/۸۶
۷	سرنانه مانده تسهیلات به پرسنل بانک‌ها	میلیارد ریال	۱۱/۲۸	۱۳/۰۱	-	۹	۱۵/۳۱
۸	متوسط مانده کل سپرده به شعب بانک‌ها	میلیارد ریال	۱۰۱/۲۵	۱۰۵/۶۲	-	۹	۴/۳۲
۹	متوسط مانده تسهیلات به شعب بانک‌ها	میلیارد ریال	۱۰۴/۵۰	۱۱۷/۶۳	-	۱۰	۱۲/۵۷
۱۰	نسبت مانده کل تسهیلات به مانده کل سپرده	درصد	۱۰۳	۱۱۱	-	۱۹	۷/۹۱

منبع داده‌های خام: فصلنامه بانک، وزارت امور اقتصادی و دارایی

بانک‌های دولتی استان و بانک‌هایی که دولت در آن‌ها سهام دارد تا پایان سال ۱۳۹۰ دارای ۷۳۸ شعبه و ۶,۶۷۵ پرسنل بوده‌اند. در عرصه بانکداری الکترونیک این بانک‌ها با ۹۲۶ دستگاه ATM فعالیت نموده‌اند. تعداد شعب، تعداد پرسنل و تعداد دستگاه‌های ATM این بانک‌ها نسبت به سال ۱۳۸۹ به ترتیب دارای ۰/۱۴ درصد، ۲/۲۴- درصد و ۲۹/۶۹ درصد رشد بوده‌اند.

بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی استان آذربایجان شرقی در پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۰ حدود ۷۷,۹۴۹ میلیارد ریال سپرده جذب نموده‌اند که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۴/۴۶ درصد رشد داشته است. منابع بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی استان آذربایجان شرقی ۲/۸۱ درصد از منابع بانک‌های مزبور در کل کشور را تشکیل می‌دهد و از این لحاظ در مقایسه با سایر استان‌ها رتبه ششم کشوری را دارا می‌باشد.

میزان تسهیلات پرداختی بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی استان آذربایجان شرقی در پایان سال ۱۳۹۰ با ۸۶,۸۱۴ میلیارد ریال نسبت به تسهیلات سال ۱۳۸۹ دارای ۱۲/۷۲ درصد رشد می‌باشد. میزان مصارف این بانک‌ها در استان آذربایجان شرقی ۳/۰۵ درصد از مصارف کل کشور را تشکیل می‌دهد و در رتبه ششم کشوری قرار دارد.

میزان تسهیلات پرداختی نسبت به سپرده‌های جذب شده بانک‌های دولتی و دارای سهام دولتی در سیستم بانکی استان در سال ۱۳۹۰ حدود ۱۱۱ درصد می‌باشد که نسبت به رقم ۱۰۳ درصدی سال ۱۳۸۹ حدود ۷/۹۱ درصد رشد داشته است.

مقایسه درصد تسهیلات اعطایی نسبت به مانده سپرده بانک‌های دولتی و بانک‌های دارای سهام دولتی سایر استان‌ها نشان می‌دهد که استان ایلام با ۱۹۴/۹۸ درصد بیشترین سهم مصارف از منابع دارا می‌باشد، استان‌های کهگیلویه و بویراحمد و کرمانشاه با ۱۷۴/۱۷ و ۱۷۱/۷۹ درصد

سهم مصارف نسبت به منابع در رده‌های بعدی از لحاظ مصارف نسبت به منابع بانکی قرار دارند، اگرچه میزان مطلق سپرده‌ها و تسهیلات در این استان‌ها نسبت به استان‌های بزرگ کشور پایین است.

استان سیستان و بلوچستان با ۶۹/۳۲ درصد کمترین میزان سهم تسهیلات اعطایی از مانده سپرده را نسبت به سایر استان‌های کشور در پایان سال ۱۳۹۰ دارا می‌باشد. استان‌های خوزستان و فارس با ۶۹/۸۸ و ۸۱/۷۴ درصد در رده‌های بعدی استان‌های با مصارف کمتر نسبت به منابع قرار دارند.

۹- صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی

در سال ۱۳۸۹ میزان حق بیمه تولیدی صنعت بیمه استان ۲۲۶۸/۳ میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال ۱۳۸۸ از رشد ۲۸/۲۵ درصدی برخوردار می‌باشد. میزان حق بیمه تولیدی شرکت‌های بیمه‌ای استان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ به طور متوسط برای هر سال ۲۶/۲۸ درصد رشد داشته است.

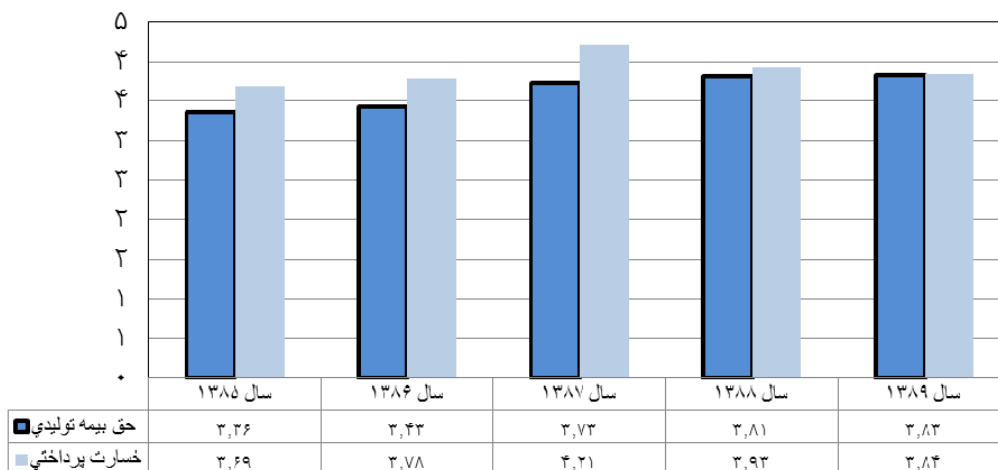
میزان خسارت پرداختی صنعت بیمه استان در سال ۱۳۸۹ با ۱۵۰۷/۷ میلیارد ریال دارای ۲۴/۷۲ درصد رشد نسبت به سال ۱۳۸۸ بوده است. میزان خسارت پرداختی شرکت‌های بیمه‌ای استان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ به طور متوسط برای هر سال ۲۵/۴۷ درصد رشد داشته است.

جدول ۱۷- وضعیت حق بیمه تولیدی و خسارت پرداختی بازار بیمه استان طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ (میلیارد ریال/درصد)

سال	حق بیمه تولیدی			خسارت پرداختی		
	مبلغ (میلیارد ریال)	درصد رشد سالانه	سهم از کل کشور (درصد)	رتبه استان در کل کشور	مبلغ (میلیارد ریال)	درصد رشد سالانه
رتبه استان در کل کشور	سهم از کل کشور (درصد)	درصد رشد سالانه	مبلغ (میلیارد ریال)	رتبه استان در کل کشور	سهم از کل کشور (درصد)	درصد رشد سالانه
سال ۱۳۸۵	۸۹۲	۱۸/۴۸	۳/۳۶	۶	۶۰۸/۴	۱۹/۰۱
سال ۱۳۸۶	۱۱۵۸/۷	۲۹/۹۰	۳/۴۳	۶	۷۸۷/۷	۲۹/۴۷
سال ۱۳۸۷	۱۵۱۱/۵	۳۰/۴۵	۳/۷۳	۵	۱۰۴۲/۵	۳۲/۳۵
سال ۱۳۸۸	۱۷۶۸/۶	۱۷/۰۱	۳/۸۱	۵	۱۲۰۸/۹	۱۵/۹۶
سال ۱۳۸۹	۲۲۶۸/۳	۲۸/۲۵	۳/۸۳	۵	۱۵۰۷/۷	۲۴/۷۲

منبع داده‌های خام: سالنامه آماری بیمه مرکزی ایران

نمودار ۱۶- مقایسه سهم حق بیمه تولیدی و خسارت پرداختی استان از کل کشور طی سال‌های ۸۵-۸۹ (درصد)

برای مقایسه وضعیت صنعت بیمه با کل اقتصاد یک منطقه، از شاخص ضریب نفوذ بیمه استفاده می‌شود. این شاخص حاصل تقسیم حق بیمه تولیدی به تولید ناخالص داخلی است و نشان می‌دهد که صنعت بیمه چه نقشی در تولید ناخالص داخلی ایفا می‌کند و چه سهمی از آن را تشکیل می‌دهد. معمولاً این شاخص به عنوان کارآمدترین معیار برای ارزیابی عملکرد و مقایسه صنعت بیمه بکار برده می‌شود.

ضریب نفوذ صنعت بیمه استان طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ همواره کمتر از میزان کشوری بوده است اما فاصله موجود بین ضریب نفوذ بیمه‌ای استان و کل کشور از سال ۱۳۸۷ کاهش یافته است. در سال ۱۳۸۹ ضریب نفوذ بیمه‌ای کشور ۱/۴۹ درصد و ضریب نفوذ بیمه‌ای استان ۱/۴۱ درصد می‌باشد. متوسط ضریب نفوذ بیمه‌ای کشور و استان از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۸۹ به

ترتیب ۱/۴۲ و ۱/۲۳ درصد بوده است و این نشان می‌دهد که هم در سطح کشور و هم در استان آذربایجان شرقی سهم صنعت بیمه از تولید ناخالص داخلی رقم ناچیزی می‌باشد.

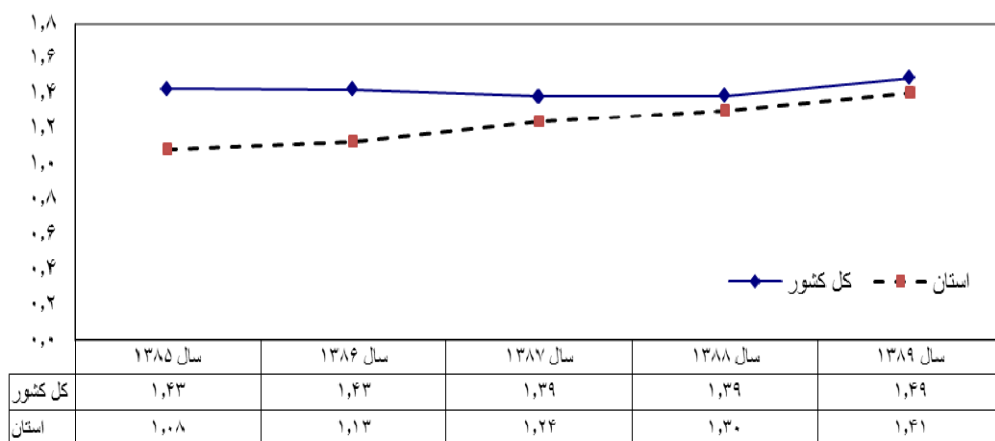
جدول ۱۸- مقایسه وضعیت ضریب نفوذ صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی با ضریب نفوذ بیمه‌ای کل کشور طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ (درصد)

سال	ضریب نفوذ بیمه کل کشور	ضریب نفوذ بیمه استان	رتبه ضریب نفوذ بیمه استان در کل کشور
سال ۱۳۸۵	۱/۴۳	۱/۰۸	۱۱
سال ۱۳۸۶	۱/۴۳	۱/۱۳	۱۰
سال ۱۳۸۷	۱/۳۹	۱/۲۴	۶
سال ۱۳۸۸	۱/۳۹	۱/۳۰	۳
سال ۱۳۸۹	۱/۴۹	۱/۴۱	۶

- منبع: محاسبات گزارش بر اساس آمار بیمه مرکزی

- با توجه به عدم اعلام GDP استان‌ها در سال ۱۳۸۹، میزان GDP استان برای سال ۱۳۸۹ با استفاده از سهم استان در سال ۱۳۸۸ تخمین زده شد.

نمودار ۱۷- مقایسه ضریب نفوذ صنعت بیمه استان آذربایجان شرقی با ضریب نفوذ بیمه‌ای کل کشور طی سال‌های ۸۵-۸۹

۱۰- بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی

تعداد ۲۳۰۱ میلیون سهم به ارزش ۷۴۴۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ در بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی معامله شده است. تعداد و ارزش سهام داد و ستد شده در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۹ به ترتیب ۳۰/۹۶ و ۴۹/۸۸ درصد افزایش یافته‌اند. قیمت سهام در بیشتر موارد بیانگر انتظارات بازار از وضعیت اقتصادی شرکت‌ها می‌باشد و با بررسی روند حرکتی بازار بورس، بازده سرمایه‌گذاری این بازار با فرصت‌های دیگر سرمایه‌گذاری در بخش‌های زمین، ساختمان، طلا، ارز و ... قابل مقایسه است.

جدول ۱۹- شاخص‌های بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰

عنوان	ارزش خرید (میلیارد ریال)	ارزش فروش (میلیارد ریال)	ارزش سهام معامله شده (میلیارد ریال)	تعداد سهام معامله شده (میلیون سهم)	نسبت ارزش کل سهام معامله شده به GDP (درصد)
۱۳۸۵	۷۱۰	۳,۸۰۳	۴,۵۱۳	۱,۰۵۲	۵/۴۸
۱۳۸۶	۱,۱۵۷	۱,۱۳۰	۲,۲۸۷	۶۳۷	۲/۲۳
۱۳۸۷	۱,۰۱۹	۲,۵۴۳	۳,۵۶۲	۱,۱۳۸	۲/۹۳
۱۳۸۸	۱,۶۸۲	۲,۵۳۰	۴,۲۱۲	۲,۳۴۵	۳/۱۰
۱۳۸۹	۲,۷۳۹	۲,۲۳۱	۴,۹۷۰	۱,۷۵۷	۳/۰۸
۱۳۹۰	۴,۲۵۲	۳,۱۹۷	۷,۴۴۹	۲,۳۰۱	۳/۸۶
متوسط رشد سالانه (درصد)	۴۳/۰۴	۳/۴۱	۱۰/۵۴	۱۶/۹۴	-

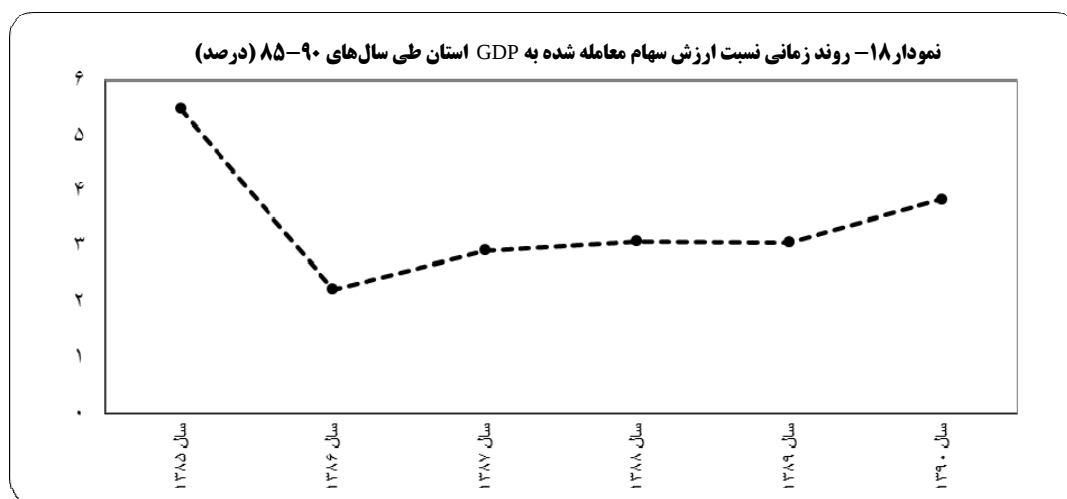
- منبع: بورس منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی

- میزان GDP برای سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ براساس سهم استان از کل کشور در سال ۱۳۸۸ برآورد شده است.

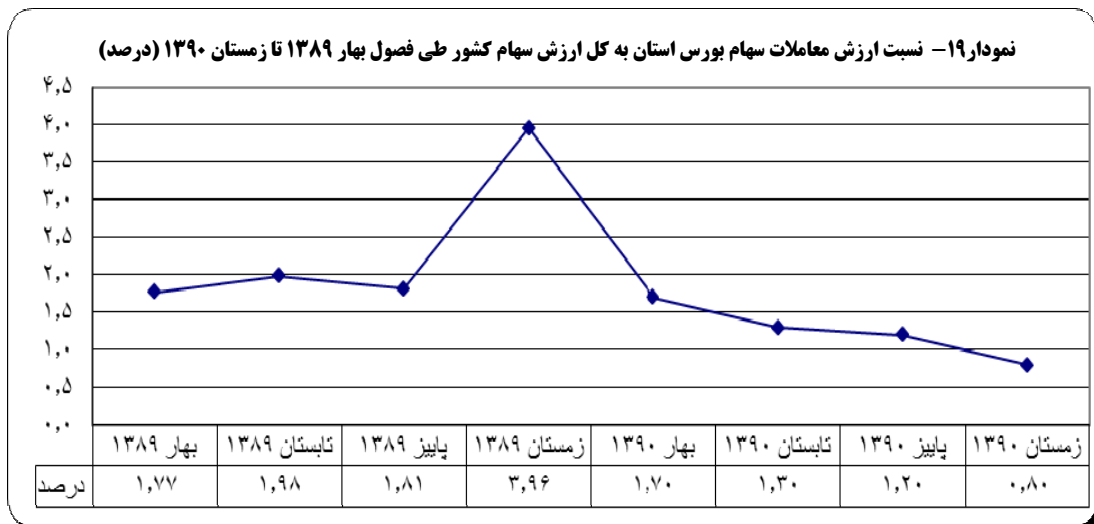
طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ در بورس منطقه‌ای استان، متوسط رشد سالانه برای ارزش خرید ۴۳/۰۴ درصد، ارزش فروش ۳/۴۱ درصد، ارزش سهام معامله شده ۱۰/۵۴ درصد، تعداد سهام معامله شده ۱۶/۹۴ درصد بوده است.

در جدول شماره ۱۹ نسبت ارزش سهام معامله شده به GDP نشان شده است. این شاخص به عنوان نمادی از فعالیت بازار بورس تلقی می‌شود و توانایی خرید و فروش اوراق بهادار را نشان می‌دهد، هر چقدر این نسبت بزرگتر باشد معامله اوراق بهادار به همان نسبت آسان‌تر انجام می‌گیرد. مقایسه ارقام نسبت فوق با ضریب نفوذ بیمه استان بیانگر آن است که از میان نهادهای بازار سرمایه استان، نقش بازار بورس منطقه‌ای استان نسبت به موسسات و شرکت‌های بیمه اندکی پررنگ‌تر می‌باشد.

براساس نسبت ارزش سهام معامله شده به GDP در سال ۱۳۸۵ ارزش سهام معامله شده در بورس منطقه‌ای استان ۵/۴۸ درصد از تولید ناخالص داخلی استان را تشکیل می‌داده است اما در سال ۱۳۸۶ این سهم به ۲/۲۳ درصد کاهش یافته است و با نوساناتی که طی این سال‌ها داشته است برآورد می‌شود در سال ۱۳۹۰ ارزش سهام معامله شده بورس استان ۳/۸۶ درصد GDP استان باشد. سهم ارزش کل سهام‌های معامله شده در بورس استان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ به‌طور متوسط ۳/۴۵ درصد از تولید ناخالص داخلی استان را تشکیل داده است.

مقایسه نموداری نسبت ارزش معاملات سهام بورس استان به کل ارزش سهام کشور طی سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ به صورت فصلی نشان می‌دهد که در نه ماهه اول سال ۱۳۸۹ نسبت ارزش معاملات سهام بورس استان به کل ارزش سهام کشور روند ثابتی داشته است ولی در سه ماهه چهارم رشد صعودی به خود گرفته و از ۱/۸۱ درصد در پاییز سال ۱۳۸۹ به ۳/۹۶ درصد در زمستان سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است، در سال ۱۳۹۰ این نسبت روندی کاهشی داشته است و از ۳/۹۶ درصد در زمستان سال ۱۳۸۹ به ۰/۸ درصد در زمستان سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

۱۱- وضعیت صادرات و واردات گمرکات استان

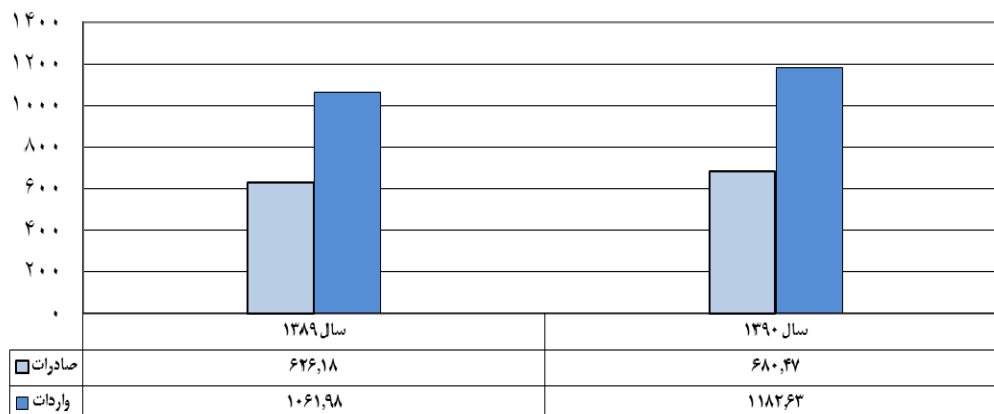
صادرات گمرکات استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۰ از لحاظ وزنی ۶۲۶/۲۸ هزار تن می‌باشد که نسبت به میزان ۷۱۶/۳۵ هزار تن در سال ۱۳۸۹، ۱۲/۵۷ درصد کاهش داشته است. همچنین در طی همین مدت ارزش دلاری صادرات گمرکات استان با ۶۸۰/۴۷ میلیون دلار نسبت به رقم ۶۲۶/۱۸ میلیون دلاری در سال ۱۳۸۹، دارای رشدی معادل ۸/۶۷ درصد می‌باشد. آمار واردات گمرکات استان نشان می‌دهد استان آذربایجان شرقی با ۵۱۴/۹۷ هزار تن واردات در سال ۱۳۹۰ نسبت به مقدار ۵۷۶/۰۶ هزار تن در سال ۱۳۸۹ از لحاظ وزنی ۱۰/۶ درصد کاهش داشته است. ارزش دلاری واردات گمرکات استان در سال ۱۳۹۰ با رقم ۱۱۸۲/۶۳ میلیون دلار نسبت به رقم ۱۰۶۱/۹۸ میلیون دلاری سال ۱۳۸۹، ۱۱/۳۶ درصد افزایش داشته است.

جدول ۲۰- آمار مقایسه‌ای سالیانه واردات و صادرات گمرکات استان در سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۰

شرح	سال ۱۳۸۹	سال ۱۳۹۰	درصد تغییرات ۱۳۸۹ به ۱۳۹۰
صادرات	وزن (هزار تن)	۷۱۶/۳۵	۶۲۶/۲۸
	ارزش (میلیون دلار)	۶۲۶/۱۸	۶۸۰/۴۷
واردات	وزن (هزار تن)	۵۷۶/۰۶	۵۱۴/۹۷
	ارزش (میلیون دلار)	۱۰۶۱/۹۸	۱۱۸۲/۶۳

منبع: گمرک استان آذربایجان شرقی

نمودار ۲۰- مقایسه ارزش دلاری صادرات و واردات گمرکات استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۸۹-۹۰ (میلیون دلار)

نمودار ۲۱- مقایسه میزان وزنی صادرات و واردات گمرکات استان آذربایجان شرقی در سال‌های ۸۹-۹۰ (هزار تن)

